

KRONOLOGIJA NOTRANJSKE SKUPINE

MITJA GUŠTIN

Posavski muzej, Brežice

Različno vrednotenje železnodobnih arheoloških ostalin s področja Notranjske je bila spodbuda za izdelavo kataloga vsega dosegljivega arheološkega materiala izkopanega v preteklosti na Krasu in Notranjskem. Katalog je v študijskem letu 1971-72 izdelala skupina študentov arheološkega seminarja FF v Ljubljani.¹

S pripravo kataloga in izdelavo kronološke sheme smo hoteli prikazati ter poudariti značilnosti notranjsko-kraškega prostora, predvsem pa osvetliti mesto notranjsko-kraške skupine med jasno opredeljenim dolenskim prostorom, svetolucijsko halštatsko in kasneje idrijsko latensko skupino na eni ter istrskim in japonskim ozemljem na drugi strani.²

Izraz notranjska skupina (zaradi upoštevanja kraških najdišč uporabljamo lahko tudi izraz notranjsko-kraška skupina) temelji na že v preteklosti opaženih posebnostih te kulturno-zgodovinske skupnosti, ki predstavlja z najdišči Škocjan, Šmihel, Tržišče pri Cerknici, Križna gora in drugimi manjšimi najdišči pomembni del velike jugovzhodne predalpske prazgodovinske železnodobne skupnosti.³

Ozemlje obravnavane skupine obsega dve različni geografski regiji; Kras in Notranjsko. Kraška planota sega od Tržaškega zaliva do Vipavske doline; na črti Razdrto—Rodik meji na Notranjsko. Notranjsko sestavljajo tri večje geografske enote: Notranjsko podolje, področje Pivke in Brkini z Reško dolino. Ozemlje Notranjske je na jugovzhodu omejeno s Podgrajsko dolino s Snežnikom, na severozahodu pa s Hrušico ter Nanosom in kraško planoto.⁴ Po-

¹ Pri izdelavi kataloga so sodelovali: B. Teržan, D. Lunder, N. Trampuž, M. Marič, J. Dular in M. Guštin. Delo so nam omogočile ustanove: Narodni muzej v Ljubljani (dr. S. Gabrovec, dr. V. Stare), Naturhistorisches Museum, Wien (dr. W. Angeli, dr. F. E. Barth, dr. E. Rutkay), Museo Civico di Storia ed Arte, Trieste (dr. L. Roaro-Loseri, G. Righi) in Notranjski muzej, Postojna (M. Urleb). Vsem, predvsem pa prof. dr. S. Gabrovcu se na tem mestu najlepše zahvaljujemo za iskreno pomoč in prijazno spodbudo.

² Članek o kronologiji in mestu notranjske skupine je nekoliko skrajšana diplomatska naloga (M. Guštin, *Predlog za razdelitev železne dobe na Notranjskem in Krasu*, Ljubljana 1972, tipkopis) ter bazira na vsem dosegljivem arheološkem gradivu tega območja.

³ Cfr. S. Gabrovec, AV 15-16 (1964-1965) 25; predvsem pa predgovor k M. Urleb, *Inv. Arch.* 11 (1969) Jugoslavija, Y 99—Y 108.

⁴ A. Melik, *Slovensko Primorje* (1960) 188 ss. Isti, *Posavska Slovenija* (1959) 511 ss.

stojnska vrata, Cerkniška kotlina in pa dolini Pivke in Reke predstavljajo naraven prehod iz balkanskega oziroma panonskega sveta k jadranskemu morju; na eni strani v Kvarnerski zaliv, na drugi pa na obalo Tržaškega zaliva, od koder je vodila pot dalje v Padsko nižino.

Specifične lastnosti notranjsko-kraškega ozemlja so omogočile intenzivno poselitve že v najstarejši dobi človekove prazgodovine — v paleolitiku. Arheološke ostanke tega časa imamo številno izpričane v jamah Pivške kotline, deloma pa tudi v drugih jamskih najdiščih do roba kraške planote ob jadranskem morju. Materialni ostanki pričajo o prisotnosti človeka na ozemlju Notranjske in Krasa že od končnih faz starejšega paleolitika dalje; strnjeno do prehoda v mezolitik.⁵

Razcvet jadransko-mediteranskega neolitika pa je močno spremenil podobo poselitve našega prostora. Neolitska jamska najdišča so izključno koncentrirana na obmorski Tržaški Kras, medtem ko iz Notranjske in pravega Krasa ne poznamo nobenih zanesljivih ostankov mlajše kamene dobe.⁶ Najdbe eneolitskih in bronastodobnih kultur so v jamah notranjsko-kraškega prostora relativno dobro zastopane, vendar pa nam, razen v nekaj primerih, pomanjkanje komparativnega gradiva onemogoča kakršnokoli detajlnejšo klasifikacijo dotičnih najdb.⁷

Prodor žarnogrobišnega človeka v Posavje in Podravje je sprožil osnovanje pomembne postojanke v Škocjanu, ki predstavlja enega najpomembnejših veznih členov kulturne izmenjave med Italijo in Podonavjem. Tej postojanki je sledila v 8. stol. p. n. e. intenzivna poselitev vsega notranjsko-kraškega področja, sprožena vsled velikih migracij tistega časa, spremembe proizvajalnih in družbenih struktur ter pogojena z naravnimi geografskimi pogoji.

Arheološke najdbe nosilcev kulture žarnih grobišč in železnodobnih kultur na Notranjskem in Krasu smo razdelili na osem širših kronoloških stopenj — Notranjska I do VIII. Stopnja Notranjska I je žarnogrobišna, ostalih sedem pa predstavlja starejšo, halštatsko (Notranjska II—VI) in mlajšo, latensko (Notranjska VII—VIII) železno dobo.

NOTRANJSKA I

Prva stopnja — Notranjska I — označuje žarnogrobiščno poselitev. Zastopana je predvsem v Škocjanu: v bogatem depozitu iz Mušje jame in na grobišču pod Brežcem. Depo je izžrpno objavil J. Szombathy,⁸ grobišče pa je publicirano le s skromnim izborom tipičnih pridatkov brez grobnih celot.⁹ Ker nam niso bile, razen nekaj izjem, na razpolago grobne celote, bomo skušali opozoriti le na nekaj pomembnih kulturnih in kronoloških elementov v bogatem škocjanskem gradivu. Detajlnejša razčlenitev in prezentacija stopnje No-

⁵ Cfr. F. Osole, AV 15-16 (1964-65)

9 ss.

⁶ Cfr. F. Leben, AV 18 (1967) 43.

⁷ Npr. Predjama: J. Korošec, *Arheološke ostaline v Predjami*, Razprave SAZU 4/1 (1956); Tominčeva jama: F. Müller, *Zeitschrift d. Deutschen u. Österr. Alpenv.* 21 (1890) 193 ss.

⁸ J. Szombathy, MPK 2 (1912) 127 ss.

⁹ C. Marchesetti, *I Castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia* (1903) T. 15: 7—24; 16: 1—15, 18; 17: 8,9, 13, 19, 21.

Cfr. tudi F. Holste, *Zur Chronologie der südosteuropäischen Depotfunde der Urnenfelderzeit* (1962) T. 37.

trajska I bo mogoča le z obdelavo celotnega gradiva 320 grobov iz nekropole pod Brežcem.¹⁰

Žarnogrobiščne najdbe iz Škocjana pripadajo mlajši stopnji KŽG — Ha B,¹¹ vendar pa imajo nekateri predmeti še tradicijo starejše — Ha A — stopnje, npr. kačasta fibula italske variante, sulične osti s plamenastim listom¹² in velike ločne fibule z dvema gumboma (sl. 1: 2, 3). Značilni elementi zgodnje Ha B stopnje so sulične osti okrašene z vrezanimi pasovi črt in polkrogi (npr. sl. 1: 1). Tovrsten okras se pojavi v začetni stopnji mlajše KŽG — Ha B 1 — na širokem področju od Francije preko Švice in Nemčije do jugovzhodno-alpskega prostora ter severne Italije. Razen na suličnih osteh¹³ je ta ornament pogost na značilnih iglah z jajčasto glavico, ki predstavljajo vodilno obliko Ha B 1 horizonta v srednjeevropskem prostoru.¹⁴ Enak ornament imamo v škocjanskem depoju in v grobu pod Brežcem tudi na dveh fragmentiranih lokih fibul z dvema gumboma (sl. 1: 2, 3), kar potrjuje datacijo teh fibul v zgodnji horizont Ha B stopnje.

Od redkih grobnih celot iz škocjanskega grobišča pod Brežcem, ki so danes na razpolago v tržaškem muzeju, moramo uvrstiti grobova 81 in 217 med najstarejše grobne celote v Škocjanu. Fibula z dvema gumboma je značilen predstavnik Ha A 2 — Ha B 1 stopnje, fibula očalarka, ki jo tudi vsebuje grob 81, pa opredeljuje to grobno celoto v Ha B 1 horizont. Igli s čebuličasto glavico in enogrba britev tipa Oblekovice iz groba 217 pa so prav tako tipični predstavniki Ha B 1 stopnje; deloma pa jih lahko najdemo tudi še v Ha B 2 stopnji.¹⁵

¹⁰ V diplomski nalogi (op. 2) je stopnja Notranjska I na podlagi gradiva iz depoja detajlno obdelana, vendar pa bodo šele grobne celote iz Brežca omogočile natančno časovno in kulturno-zgodovinsko razdelitev gradiva te stopnje; posebno pa odnos oz. prehod med I. in II. stopnjo notranjsko-kraške kronologije.

¹¹ F. Holste, *PZ* 26 (1935) 70. G. v. Merhart, *Bonn. Jhb.* 147 (1942) 4.

¹² Kačasta fibula podobnega tipa nastopa v stopnji Rim-Colli Albani I oziroma Terni I, izvira pa iz siciljanskega tipa stopnje Pantalica II. Cfr. H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, *RGF* 22 (1959) 23 s in sl. 33: 10.

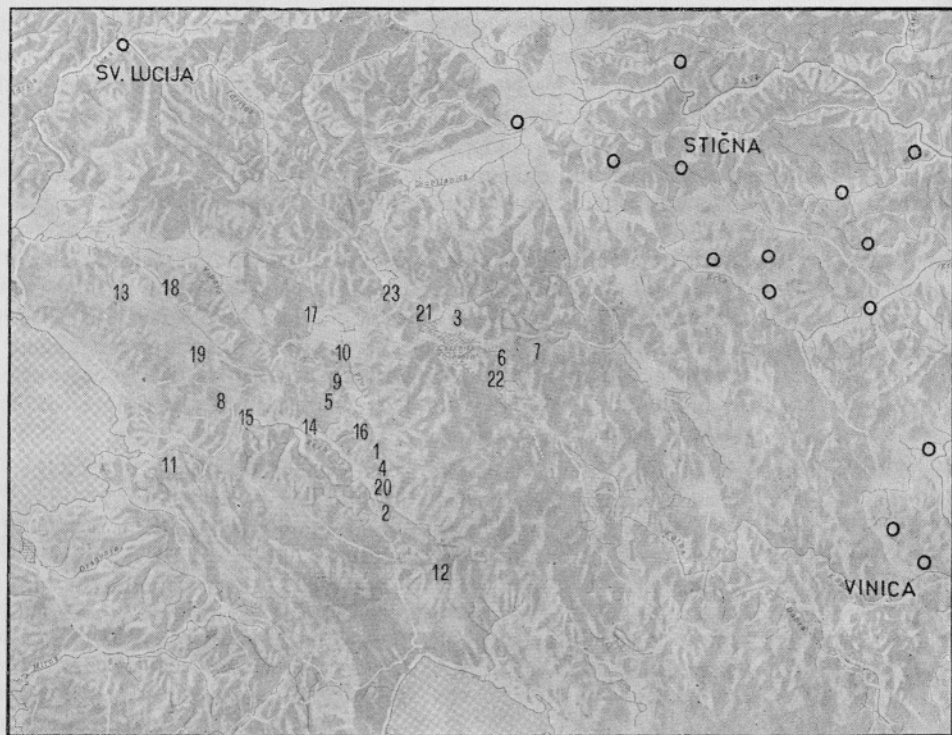
Sulične osti s plamenastim listom najdemo v depojih mlajše Grossmugl (Ha A 2) stopnje, npr. Čermožišče, Spure, Augsdorf. Cfr. H. Müller-Karpe, o. c. 108 ss, T. 134: 20—23; 131: 21; 129: 18—20.

¹³ Primere suličnih osti z vrezanimi pasovi črt in polkrogov je delno zbral R. de Marinis, *Estratto da »La Veneranda Anticaglia«* — In memoria di Aristi-

de Calderini (Pavia 1970) 64 ss. Navedenim primerom je treba dodati še sulični osti iz Hilgensteina in Hindenburga: H. Müller-Karpe, *Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern*, *Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* 6 (1961) 50, op. 2 in 65, T. 53: 8.

¹⁴ Igle z jajčasto glavico in opisanim okrasom je kartiral W. Kimmig, *Die Urnenfelderkultur in Baden*, *RGF* 14 (1940) 108, liste 22 na st. 203; manjkajo zahodnobalkanski primerki: Velika Gorica (F. Starč, *Inv. Arch.* 1 [1957] Jugoslavija, Y 7: 13; Y 8: 2), Donja Dolina (Z. Marić, *Glasnik Sarajevo* 19 [1964] T. 1: 12), Kompolje (Arheološki muzej Zagreb, neobjavljeno) in Dobova (Posavski muzej, Brežice). Datacijo teh igel na vsem srednjeevropskem prostoru cfr. H. Müller-Karpe, *Beiträge*, 131.

¹⁵ Fibule z dvema gumboma je zbral in obdelal Š. Batović, *Diadora* 1 (1959) 37 ss, karta 5. Za igli s čebuličasto glavico in pa enogrba britev cfr. H. Müller-Karpe, *Bayer. Vorgeschichtsbl.* 23 (1958) 5 in A. Jockenhovel, *Die Rasiermesser in Mitteleuropa, Prähistorische Bronzefunde*, Abt. 8, Bd. 1 (1971) 207.

Karta 1. Pregled obravnavanih najdišč na Notranjskem in Krasu

Cart. 1. Mappa delle località archeologiche trattate della Notranjska (Carniola Interna) e del Carso

Posebno pozornost v škocjanskem depozju zaslužijo tudi bronasti kratki polnoročajni meči (npr. sl. 1: 4). Na Balkanu se v razvitem Ha B obdobju pojavi vrsta kratkih bronastih jezičasto ročajnih mečev, ki so lastni samo balkanskim kulturam. Na začetek razvoja teh mečev smemo zaradi enostavne izdelave, jezičastoročajne konstrukcije ter izrazitega rebra postaviti primerke iz Debelega Brda, Donje Doline, Lašve in Matijevičev.¹⁶ Tem mečem sledita dva tipa: polnoročajni meči tipa Škocjan - Kulen Vakuf in pa jezičastoročajni meči tipa Veliki Mošunj - Tešanj.¹⁷ H. Müller-Karpe uvršča meče tipa Škocjan-

¹⁶ Debelo Brdo: *WMBH* 4 (1896) 60 s, sl. 162; Donja Dolina: *Glasnik Sarajevo* 19 (1964) 27, T. 3: 20; Lašva: *WMBH* 4 (1896) 187 s, sl. 4; Matijeviči: Arheološki muzej Zagreb, neobjavljeno. Sem sodi tudi meč iz Kostela pri Bihaću: B. Raunig, *Zbornik Krajiških muzeja* 3-4 (1968/69) 23 ss, sl. 1-2.

¹⁷ Meči tipa Škocjan — Kulen Vakuf so: Škocjan (sl. 2: 4, Szombathy, l. c., sl. 72—78), Benkovac (D. Garašanin,

Vesnik voj. muz. 5 [1958] 18), Kulen Vakuf (*WMBH* 11 [1909] 95 s, T. 18: 1); k mečem tipa Tešanj — Vel. Mošunj pa prištevamo: Tešanj (*VMBH* 11 [1909] 60, sl. 9, cfr. tudi F. Starè, *AV* 8 [1957] 211 s, T. 8: 1), Vel. Mošunj (*Glasnik Sarajevo* 25 [1913] 325, sl. 4), Paklina kod Bugojna (*ibid.*, 328, sl. 5), neznano najdišče (NM Beograd — D. Garašanin, l. c., 9 ss, T. 2: 1, 2).

NOTRANJSKA	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1 ČEPNA P. KNEŽAKU				—	—		—	—
2 DOLNJI ZEMON		—						
3 GRADIŠČE P. CERKNICI		—	—	—	—			
4 GRADIŠČE P. KNEŽAKU					—			
5 KA L	—							
6 KRIŽNA GORA		—	—	—				
7 METULJE		—	—	—	—	—	—	—
8 POVIR							—	
9 PRESTRANEK		—						
10 SLAVINA						—	—	—
11 SOCERB						—	—	—
12 SV. KATARINA							—	
13 SVETO			—					
14 SUŠICA						—		
15 ŠKOCJAN								
16 ŠILENTABOR					—			
17 ŠMIHEL								
18 ŠTANJEL						—	—	
19 ŠTORJE		—	—	—	—	—		
20 TRNOVO			—	—				
21 TRŽIŠČE	—	—	—	—	—	—		—
22 ULAKA					—	—	—	—
23 UNEC			—					—

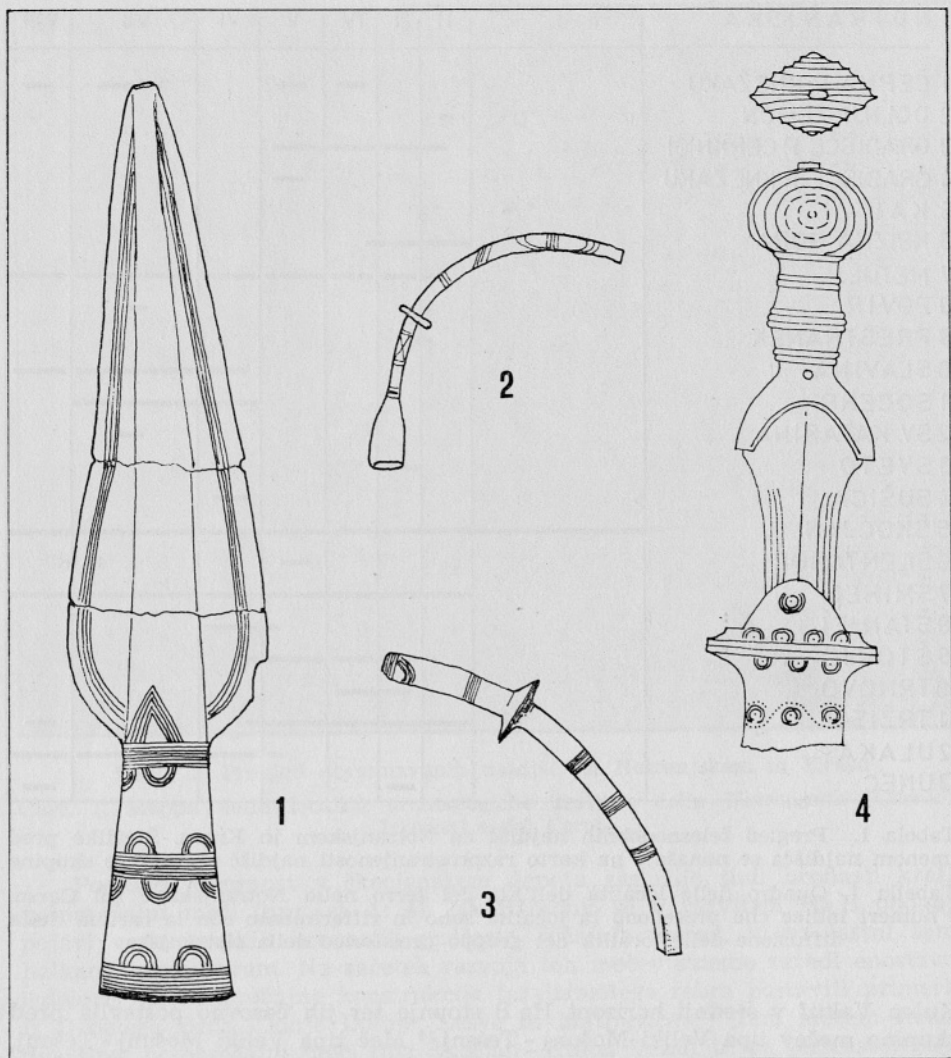
Tabela 1. Pregled železnodobnih najdišč na Notranjskem in Krasu. Številke pred imenom najdišča se nanašajo na karto razprostranjenosti najdišč notranjske skupine

Tabella 1. Quadro delle località dell'Età del ferro nella Notranjska e sul Carso. I numeri indice che precedono la località sono in riferimento con la cartina della diffusione delle località del gruppo preistorico della Notranjska

Kulen Vakuf v srednji horizont Ha B stopnje ter jih časovno postavlja pred skupino mečev tipa Veliki Mošunj - Tešanj.¹⁸ Meč tipa Veliki Mošunj - Tešanj, ki ga hrani Narodni muzej v Beogradu, ima identičen okras kot ročaji mečev oziroma nožnice iz škocjanskega depoja, kar dopušča možnost, da se oba tipa mečev pojavljata sočasno.¹⁹ Ta razvoj kratkih bronastih mečev je lasten samo balkanskem prostoru in najdba kalupa za vlivanje nožnice na najdišču Vrelo Rame samo potrjuje misel, da je treba iskati delavnice teh mečev na področju med robom jugovzhodnih Alp in bosanskim prostorom.²⁰

¹⁸ H. Müller-Karpe *Vollgriffschwerter* 69 ss; v isti čas uvršča tudi Z. Marić, *Posebna izdanja IV, Centar za balkanološka ispitivanja* 1 (1964) 179, T. 2: XI.

¹⁹ Sočasnost v okviru Ha B 2 stopnje poudarja že H. Müller-Karpe, o. c.
²⁰ V. Čurčić, *WMBH* 8 (1901) 50, sl. 4—5. Opozoriti moramo na najnovejšo obdelavo polnoročajnih mečev K. Vin-

Sl. 1. Škocjan, najdbe iz depoja, 1, 3—4 in grobišča 2. Različno merilo po J. Szombathyju, F. Holsteju in H. Müller-Karpeju

Fig. 1. Škocjan: reperti del deposito 1, 3—4 e della necropoli 2. Scala diverse secondo J. Szombathy, F. Holste e H. Müller-Karpe

Žarnogrobiščna stopnja Notranjske je omejena predvsem na Škocjan (depo in grobišče), v isti čas pa spadata še srpa iz Kala in Tržišča pri Cerknici ter obesek v obliki sončnega kolesa iz Tominčeve jame pri Škocjanu.²¹

Za gradivo iz Škocjana imamo najbližje primerjave v starejšem delu grobišča SAZU v Ljubljani (predvsem igle in britvi tipa Oblekovice).²² Najdbe iz Ljubljane in iz ruško-dobovske skupine žarnih grobišč ter tudi večina škocjanskega gradiva izvira in ima tesno povezavo s srednjeevropskim podonavskim žarnogrobiščnim jedrom (npr. igle, sulične osti, čelade s kristo oz. gumbastim zaključkom, fibule očalarke).²³ Ločne fibule z dvema gumboma in kratki bronasti meči tipa Škocjan-Kulen Vakuf nam kažejo skozi vso stopnjo močan vpliv balkansko-jadranskega prostora; najmlajše žarnogrobiščne najdbe iz nekropole pod Brežcem pa pričajo o intenzivni povezavi Škocjana z italiskim prostorom v zgodnjem Ha B 3 horizontu.²⁴

Najmlajšo stopnjo KŽG — Ha B 3 (8. stol.) v smislu H. Müller-Karperjeve klasifikacije — smo razdelili v starejši, žarnogrobiščni in mlajši železodobni del. Starejši del je zaradi svoje izvorne povezanosti z gradivom Ha B 2 stopnje in deloma še Ha B 3 stopnje vključen v našo stopnjo Notranjska I ter je sočasen s starejšimi grobovi stopnje Ljubljana II a, ki jo karakterizirajo predvsem grobovi 22, 38, 39, 40 z žarnogrobiščnimi elementi ter najstarejšim tipom igel s stožčasto glavico.²⁵ Mlajši del Ha B 3 stopnje pa označuje vrsta železodobnih gradišč in nekropol, ki se pojavijo tekom 8. stol. na širšem jugovzhodnopredalpskem prostoru in je na ozemlju notranjsko-kraške skupine karakteriziran s prehodno stopnjo Notranjska II a in čisto železodobno stopnjo Notranjska II b.

Absolutno pa je stopnja Notranjska I opredeljena v čas H. Müller-Karperjeve Ha B stopnje, tj. v čas od 10. do 8. stol. pr. n. št.

ski-Gasparini, *Adriatica praehistorica et antiqua* (1970) 167 ss, kjer se dotakne tudi problema mečev tipa Škocjan — Kulen Vakuf in Tešanj — Vel. Mošunj.

²¹ Srpa: M. Guštin, Katalog Notranjske — v pripravi; obesek: F. Müller, l. c., sl. 28.

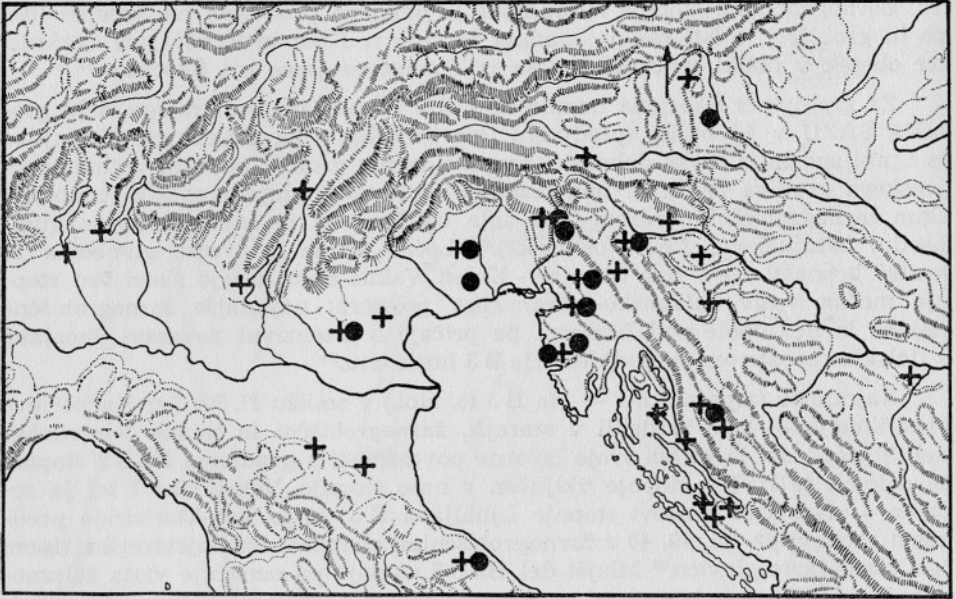
²² Npr. grobovi 3, 11, 12: F. Starè, *Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani*, Dela SAZU 9/7 (1954) 9 ss.

²³ Cfr. gradivo iz Škocjana, ki je objavljeno v delih cit. v op. 8 in 9.

²⁴ V čas zgodnjega Ha B 3 horizonta uvrščamo predvsem meče italškega tipa, polmesečno britev in bronasto tulasto sekirico z vdetim železnim rezilom: C. Marchesetti, o. c., T. 15: 7, 9, 13, 24.

²⁵ Za kronologijo grobišča Ljubljana — SAZU cfr. S. Gabrovec, AV 24 (1973) 341 ss. Igle s stožčasto glavico iz ljubljanskih grobov 22 in 38 (F. Starè, o. c., T. 20: 5; 33: 4) in grobov iz Nina (F. Starè, AV

8 [1957] 213, sl. 4: 2; Š. Batović, *Arch. Jug.* 6 [1965] sl. 11) in Zadra (Š. Batović, *Inv. Arch.* 4 [1962] Jugoslavija, Y 35: 2) predstavljajo najstarejše primerke tovrstnih igel na severnojadranskem področju. Navedeni grobovi iz Ljubljane kot tudi grob 14 iz Nina sodijo še v sklop žarnogrobiščnega horizonta in se ne samo po pridevkih temveč tudi tipološko razlikujejo od mlajših, drobnejših variant istega tipa igel, ki se pojavijo sredi 8. stol. na vsem severnojadranskem območju (karta 2). Omeniti je treba pojav igel s konično glavico lokalne variante iz kolišča v Ripču (W. Radimsky, *WMBH* 5 [1897] T. 20: 36) in dalmatinskih najdišč Grude (F. Fiala, *WMBH* 6 [1899] 148 ss, sl. 4—5) in Gorica (Č. Truhelka, *WMBH* 8 [1901] T. 2: 4—6) katere se zaradi lokalne izvedbe razlikujejo od kartiranih primerkov na karti 2, časovno pa sovpadajo verjetno z najstarejšimi ljubljanskimi in liburnijskimi primerki.

Karta 2.

⊙ Razprostranjenost igel s stožčasto glavico kot npr. sl. 3: 2

⊕ Razprostranjenost enozankastih fibul s trakastim, usločnim lokom kot npr. T. 4: 9

Cart. 2. Diffusione delle spille a capocchia a cono come in fig. 3: 2.

Diffusione delle fibule a una maglia dall'arco a nastro ricurvo come il T. 4: 9

Igle s stožčasto glavico:

1. Novilara - Molaroni, gr. 105. E. Bri-zio, *Mon. Ant.* 5 (1895) 339, T. 8: 13
2. Bologna - S. Vitale, gr. 776. H. Mül-ler-Karpe, *Beiträge*, T. 65: G 10
3. Imola, gr. 1. G. Bermond Montanari, *Civiltà del Ferro, Documenti e Studi*, Vol. 6 (Bologna 1960) 137, T. 3: 4
4. Castelleto Ticino. (Racolta Garova-glio) Museo Archeologico di Como
5. S. Maria Vergosa: najdišči Selva Buggia in Villa Canepa. V. Barelli, *Riv. arch. della Provincia di Como* 25 (1884) 4
6. S. Martino (Gavardo). P. Simoni, *Annali del Museo Gavardo* 3 (1964) 48
7. Vadena (Pffaten). E. Ghislanzoni, *Il sepolcreto di Vadena, Mon. Ant.* 38 (1940) 315 ss, sl. 4
8. Este - Via S. Stefano, gr. 132, 136, 154, 279. H. Müller-Karpe, *Beiträge*, T. 90: C 1-2; 99: B 1, 93: A 4; 94: C 3
9. Gemeinlebarn. J. Szombathy, *MPK* 1 (1903) 54, Fig. 8
10. Frög (Breg). W. Modrijan, *Carinthia I* 147 (1957) Abb. 2: 14—15
11. S. Vito al Tagliamento. Museo Ar-cheologico di Trieste. G. Righi, *Aquileia Nostra* 44 (1973) 221 ss, fig. 4, 6
12. Tolmin. S. Gabrovec, *Godišnjak* 8, *Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga* 6 (1970) T. 10
13. Ljubljana — SAZU, gr. 22, 38, 135, 174. F. Starè, *Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani* (1954) T. 20: 5; 33: 4. I. Puš, *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani* (1971) T. 19: 1; 28: 5
14. Tržišče pri Cerknici. Sl. 3: 2 a-e
15. Šmihel, gr. 73. T. 4: 8
16. Škocjan, C. Marchesetti, *I Castellieri* (1903) T. 15: 18, 22
17. Picugi, gr. 55. A. Amoroso, *Atti e mem.* 5 (1889) 238, T. 7: 15
18. Vače. F. Starè, *Vače* (1955) T. 38: 14
19. Mokronog - Slepšek. NM Ljubljana
20. Podzemelj. NM Ljubljana
21. Kompolje, gr. 182. Arheološki muzej Zagreb

22. Gromačica (Rab), gr. 2, 5. R. Matejčić, *Diadora* 4 (1968) T. 9
  23. Klačnica kod Jablanca. J. Brunšmid, *VHAD* 5 (1901) T. 1
  24. Nin, gr. 6 in 24. Š. Batović, *Arch. Jugoslavica* 6 (1965) Abb. 11: 5; 12: 2—3
  25. Zadar. Š. Batović, *Inv. Arch.* 4 (1962) Jugoslavija, Y 35: 2
  26. Islamgrčki. Ibidem, tekst k št. 2
  27. Vlaško polje. Ibidem, tekst k št. 2
  28. Donja Dolina. Z. Marić, *Glasnik, Sarajevo* 19 (1964) T. 5: 9
- Enozankaste fibule s trakastim, usločenim lokom:
1. Novilara - Molaroni, gr. 57. E. Brizio, *Mon. Ant.* 5 (1895) 129 s, sl. 16, 16 a
  2. Este - Via S. Stefano, gr. 38. H. Müller-Karpe, *Beiträge*, 283, T. 94: A 7
  3. Agro Concordiese, spodarična najdba. F. Anelli, *Atti dell'Accademia Udine*, Ser. VI, 13 (1954—57) 23, T. 8: 7
  4. S. Vito al Tagliamento, iz grobov. Museo Archeologico, Trst
  5. Tolmin, gr. 374 in 387. Goriški muzej, Nova Gorica — neobjavljeno
  6. Most na Soči (Sv. Lucija), gr. 2103. C. Marchesetti, *Boll. Soc. Adr.* 15 (1893) T. 12: 4
  7. Wildon, depojska najdba. H. Müller-Karpe, *Beiträge*, 283, T. 144: A 1
  8. Ljubljana - SAZU, gr. 144. I. Puš, *Razprave SAZU* 7/1 (1971) 37 s, T. 21: 13
  9. Šmihel, gr. 69. T. 4: 9
  10. Škocjan, iz grobov. C. Marchesetti, *I Castellieri* (1903) T. 16: 13
  11. Beram, gr. 76. C. Moser, *Siebenter Bericht der prähist. Comm.* 89/1884, Abth. I, 343, T. 5: 14
  12. Picugi. Arheološki muzej Istre, Pula
  13. Prozor, sporadična najdba. Š. Ljubić, *Popis* (1889) T. 19: 68
  14. Severna Dalmacija, neznano najdišče. F. Lo Schiavo, *Il gruppo Liburnico-Iapodico per una definizione nell'ambito della protostoria balcanica* (Roma 1970) 422, T. 19: 9

NOTRANJSKA II

S stopnjo Notranjska II se prične intenzivna poselitev notranjsko-kraškega področja, saj poznamo iz tega obdobja številne najdbe iz Škocjana, kjer se življenje nepretrgano nadaljuje od žarnogrobišne stopnje dalje, iz Šmihela, Tržišča pri Cerknici, s Križne gore ter od drugod.

Značilnost stopnje Notranjska II je razmah novih kovinskih in keramičnih oblik, predvsem pa izredna priljubljenost železnega nakita. Železne najdbe so bile prisotne že v stopnji Notranjska I, vendar le v izjemnih primerih (jezičastoročajni meč, rezilo bronaste tulaste sekirice),²⁶ sedaj pa postanejo pravilo v grobovih jugovzhodno predalpskega prostora.

Našo drugo stopnjo tvori več časovnih in kulturnih horizontov, ki pa se med seboj prepletajo, a jih je moč v okviru stopnje Notranjska II ločiti v tri samostojne horizonte. Na začetek naše stopnje Notranjska II smo postavili horizont grobov, ki s svojimi pridatki karakterizira najstarejšo halštatsko poselitev notranjsko-kraškega področja ter jasno kaže na povezanost našega prostora s sorodnimi kulturami širšega področja Caput Adriae v tem času.

Karakteristični predmeti a horizonta stopnje Notranjska II so značilne bronaste enozankaste fibule z nizkim lokom, igle s stožčasto glavico, tordirane ovratnice in bronaste narebrene manšete upodobljene na sl. 2 a. V grobovih, ki vsebujejo navedene elemente, še ne zasledimo železnih pridatkov, razen v grobu 85 iz Škocjana, kjer se pojavi bronasta igla s stožčasto glavico skupaj z železno enozankasto fibulo. Dejstvo, da železnih predmetov praktično ne najdemo v teh grobovih in da lahko nekatere pridatke kot npr. tordirane ovratnice, narebrene manšete ter tudi fibule izvorno povežemo s KŽG, govori

²⁶ J. Szombathy, l. c., sl. 92; C. Marchesetti, o. c., T. 15: 13.

za pravilno stavo tega materiala na sam začetek stopnje Notranjska II. V okviru širše predalpske skupnosti pa pripada gradivo *a* horizonta časovno v isto vrsto najdb, kot jih predstavljajo grobovi v Tolminu, Kobaridu in Ljubljani ter najdbe iz Slepška pri Mokronogu.²⁷

Stožčaste igle in fibule z nizkim, pravokotno oblikovanim lokom (sl. 2: 1—2) predstavljajo sredi 8. stol. enega najznačilnejših elementov severnoitalškega in zahodnobalkanskega prostora (karta 1). V horizontu Notranjska II a imamo predvsem zastopane mlajše tipe igel s stožčasto glavico, ki jih lahko na podlagi primerjav s sorodnimi iglami v grobovih Ljubljana SAZU, Este, predvsem pa ob najnovšem izvrednotenju K. Kiliana grobišča v Bologni, ki jasno izpričuje podoben oblikovno-materialni horizont (Bologna II c), datiramo v desetletja po letu 750,²⁸ kar je tudi spodnja meja naše stopnje Notranjska II a.

Sočasnost igel s stožčasto glavico mlajše variante (za starejše cfr. op. 25) z enozankastimi fibulami z nizkim lokom dokazujejo grobovi 154 iz Este — Via S. Stefano, 105 iz Novilare — Molaroni in 90 iz Škocjana - pod Brežcem.²⁹ Sorodnost materialne kulture na vsem prostoru zgornjega Jadrana je potrjena tudi v okrasu enozankastih fibul, saj najdemo soroden okras tako v navedenih grobovih iz Novilare in Est kot tudi na fibuli iz Slepška pri Mokronogu,³⁰ s tem pa so dani trije elementi (oblika in okras fibul ter igle s stožčasto glavico), ki povezujejo v času našega horizonta Notranjska II a predvsem zahodni del slovenskega ozemlja s severnoitalskimi kulturno-zgodovinskimi skupnostmi.

V grobu 76 iz Šmihela je bronasta enozankasta fibula skupaj z železnimi zaplestnicami (T. 4: 1—7), podoben slučaj poznamo tudi iz groba 13 — skupaj z železno ovratnico in železno polmesečno fibulo (T. 5: 1—6). Oba grobova in pa grob 85 iz Škocjana - pod Brežcem kažeta na povezavo med najstarejšim *a* horizontom in srednjim *b* horizontom stopnje Notranjska II (bronaste enozankaste fibule in stožčasta igla); obenem pa napovedujeta vodilno značilnost srednjega *b* horizonta: železen nakit. V Šmihelu, Križni gori in Škocjanu številno zastopano gradivo horizonta Notranjska II b označujejo železne ter v redkih primerih bronaste eno- in dvoankaste ločne fibule ter ovratnice z rombičnim presekom, železne zaplestnice, železne narebrene manšete in bronaste fibule očalarke z osmico v ženskih grobovih, v moških pa večglave železne ali bronaste igle oz. igle z uvito glavico, bronaste in železne sulične osti ter železni noži (sl. 2 b: 5—14 in T. 4—6, 10: 1—5).

Za datacijo horizonta Notranjska II b in povezavo notranjske skupine s sosednjimi kulturno-zgodovinskimi območji je izredno pomemben grob 69 iz Šmihela (T. 4: 9—11). Grob vsebuje poleg fibule očalarke in železne zaplestnice bronasto fibulo s trakastim usločenim lokom, ki jo lahko primerjamo s fibu-

²⁷ Grobovi iz Tolmina še niso objavljeni, cfr. S. Gabrovec, *Godišnjak* 8, *Centar za balkanološka ispitivanja* 6 (1970) T. 10, igla s stožčasto glavico in fibula iz groba 185. Kobarid: C. Marchesetti, o. c., T. 16: 11. Ljubljana, Slepšek pri Mokronogu: S. Gabrovec, *AV* 24 (1973) 345. Opozoriti moramo na novo najdišče S. Vito al Tagliamento, kjer so grobovi, katerih kovinsko gradivo je identično npr. z mokronoškim, medtem,

ko se keramične oblike in okras navezujejo na najstarejšo estensko keramiko 8. stol. (S. Vito: Museo Civico di Storia ed Arte, Trieste; estenske paralele v Museo Atestino, Este).

²⁸ K. Kilian, *Jb. RGZM* 17 (1970) 63 ss, sl 2 in 5 ter tipna tabela.

²⁹ Este 154: H. Müller-Karpe, *Beiträge*, T. 65: G 10; Novilare: E. Brizio, *Mon. Ant.* 5 (1895) 339, T. 8: 19.

³⁰ F. Starè, *AV* 5 (1954) 23 s, T. 1: 1.

lami istega tipa, razprostranjenimi ob severnem Jadranu (karta 2). Ločne fibule z ravnim trakastim lokom, okrašenim z vrezi, kasneje pa s krožci in pa-sovi vrezov so v Italiji značilen predstavnik 9. stol.;³¹ v mlajšem času pa se iz teh oblik razvijejo večje, po tipu enake fibule, ki pa imajo že rahlo usločen, širši lok. Večino fibul z usločenim lokom lahko datiramo v zadnja desetletja 8. stol., kar najbolje potrjujeta primerka iz depojske najdbe v Wildonu (Ha B 3) in pa groba 38 iz Este — datiran v Este II zgodnjo fazo.³² Najbližjo, časovno dobro opredeljeno paralelo šmihelskemu primerku imamo na grobišču SAZU v Ljubljani, grob 144.³³ Najdba značilnega bronastega gumba v ljubljanskem grobu nam potrjuje stavo tega groba v 8. stol., saj so takšni gumbi zanesljivi predstavniki kasne Ha B 3 stopnje.³⁴

Stopnjo Notranjska II zaključuje horizont grobov v katerih se ob značilnih oblikah horizonta b pojavijo nove; predvsem pa ponovno prevlada izdelovanje bronastih predmetov, saj je železni nakit v primerjavi z b horizontom izredno maloštevilen. Najprej se pojavijo železne, kasneje bronaste polmesečne fibule in večglave igle s trombastim zaključkom, dvozankaste bronaste fibule, bronaste gladke ali z vrezi okrašene masivne zapestnice, votle zapestnice iz bronaste pločevine, okrašene z iztolčenimi bunčicami in steklene, jantarne ter emajlne jagode (sl. 7 c: 15—20 in T. 7—8). Dvozankasta bronasta polmesečna fibula z iztolčenimi bunčicami na loku in verižicami s trikotnimi obeski (kot npr. T. 10: 6) in masivne bronaste narebrenne zapestnice³⁵ predstavljajo zaključek razvoja kovinskih oblik v tej stopnji, istočasno pa sta ta dva elementa vezni člen z naslednjo stopnjo — Notranjska III.

Od drobnega nakitnega materiala najdemo v horizontih b in c stopnje Notranjska II še bronaste verižice iz treh vzporednih členov, saltaleone, bronaste gube, jantarne ploščate jagode s predrtino, trikotne votle obeske in koščene pravokotne palčke za ogrlice.³⁶ Poleg kovinskih predmetov imamo v grobovih druge stopnje tudi keramiko, ki je bogato zastopana na grobiščih v Šmihelu in Križni gori. Sklede z uvitim ustjem, nekatere z bradavicami oziroma fasetiranim obodom, so splošen pojav v grobovih železne dobe jugovzhodnega alpskega področja in so zastopane v vseh horizontih stopnje Notranjska II. Velike trebušaste žare iz rdečerjave grobe glin in močno izvihanim ustjem, okrašene z aplikami v obliki podkve ali z vodoravnimi ročajčki,

³¹ Npr. Cumae, grob 29 in Bologna — S. Vitale, grobova 66, 533: H. Müller-Karpe, *Beiträge*, T. 16: B 6; 66: E 3.

³² Wildon: H. Müller-Karpe, o. c., 127, T. 144: A 1; Este: *ibid.*, 97 s, T. 94: A 7.

³³ I. Puš, *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani*, *Razprave SAZU* 7/1 (1971) 37 s, T. 21: 13.

³⁴ *Ibid.*, T. 21: 8; identični gumbi so v Ljubljani zastopani še v grobovih 110, 112. *Ibid.*, T. 12: 8; 13: 6 in 64. F. Starč, o. c., T. 54: 2.

³⁵ Najstarejše polmesečne fibule jugovzhodnopredalpskega prostora poznamo iz Tolmina (Goriški muzej, neobjavljeno) ter Mosta na Soči (Sv. Lucije)

(C. Marchesetti, *Boll. Soc. Adr.* 15 [1893] T. 12: 5—6; 13: 8; isti, *Boll. Soc. Adr.* 9 [1886] T. 5: 10, 11). Polmesečne fibule z verižicami in iztolčenimi bunčicami na loku so na prehodu iz Ha C11 v Ha C2 stopnjo značilnost notranjske skupine: Sveto (C. Marchesetti, *I Castellieri*, T. 16: 17), Škocjan (Museo Civico di Storia ed Arte, Trieste), Šmihel (*Katalog Notranjske*, gr. 32), Križna gora (npr. sl. 3: 28), Unec pri Rakeku (M. Urleb, *AV* 7 [1956] 293, T. 2: 1).

³⁶ Cfr. *Katalog Notranjske*, grobovi 8, 33, 36, 40, 44 iz Šmihela in katalog Križne gore, grobovi 1, 13, 25, 79, 112, 132.

so omejene le na šmihelske grobove (T. 5: 13; 6: 4). Keramične oblike s Križne gore imajo močan lokalni značaj, vendar imamo tu v nasprotju s Šmihelom oblike, katerih izvor moramo iskati ali v svetolucijskem (posode v obliki situl, kot npr. T. 10: 4) ali pa v dolenskem kulturnem prostoru.³⁷

Horizont c stopnje Notranjska II je moč na podlagi večglavih igel s trombastim zaključkom, razvitih polmesečnih fibul in masivnih zapestnic, okrašenih z vrezi, uvrstiti v klasično Ha C 1 stopnjo prve pol. 7. stol. Večglave igle s trombastim zaključkom so eden vodilnih tipov Ha C 1 stopnje na širšem predalpskem področju;³⁸ za polmesečne fibule in masivne zapestnice pa imamo najboljše primerjave v horizontu grobov 214, 215, 256 iz nekropole Ljubljana SAZU, ki pripada Ha C 1 stopnji.³⁹

Stopnja Notranjska II s horizonti a, b in c je kronološko sočasna z delom Ha B 3 stopnje in Ha C 1 fazo srednjeevropskega prostora (po Müller-Karpeju in G. Kossacku) in traja v absolutnih številkah od sredine 8. stol. do sredine 7. stol. pr. n. e.

NOTRANJSKA III

Horizontu eno- in dvozankastih ločnih fibul naše druge stopnje sledijo najdbe, ki jih na področju Vzhodnih Alp uvrščamo v horizont Ha C 2 z značilnimi bronastimi predmeti, kot so velike čolničaste fibule, rtaste fibule, vozlaste dvozankaste fibule in ovratnice, masivne narebrene zapestnice s prese-gajočimi konci itd. V stopnji Notranjska III ločimo dve smeri razvoja Ha C 2 oblik: v Šmihelu s klasičnim Ha C 2 materialom, v nasprotju s Križno goro in deloma Tržiščem pri Cerknici, ki sta doživela pod vplivom istrsko-japodskega prostora poseben razvoj.

V Šmihelu imamo ohranjena samo dva grobova, ki pripadata stopnji Notranjska III: grob 144 in 145. Grob 145 (T. 9: 1—6) vsebuje še elemente predhodne stopnje — železno dvozankasto fibulo, sedaj z okroglim presekom in široko nogo, in gladke bronaste masivne zapestnice — pojavila pa se je že nova oblika, čolničasta fibula, okrašena z vrezanimi pasovi črt, ki je značilen predstavnik Ha C 2 stopnje.⁴⁰ Železna dvozankasta ločna fibula z okroglim presekom se v Mostu na Soči (Sv. Luciji) pojavlja v kasnih grobovih Ha C 1 horizonta, deloma pa tudi v značilnih grobovih Ha C 2 stopnje, v horizontu s čolničastimi fibulami, vozlastimi ovratnicami ipd.⁴¹ Grob 144 (T. 9: 7—9) je klasičen primer Ha C 2 stopnje z veliko, naknadno popravljeno čolničasto fibulo ter parom masivnih narebrenih zapestnic s prese-gajočimi konci. Čolničaste fibule v Šmihelu in Tržišču pri Cerknici (npr. sl. 2: 24) so običajnega, na področju jugovzhodno predalpskega kulturnega kroga močno razširjenega tipa. Masivne narebrene zapestnice, ki nadomeste prejšnje gladke

³⁷ Keramiki iz groba 33 na Križni gori najdemo najboljše paralele v grobu 6 iz Dragatuša (Spitzer, *Dragatusch* [1956] T. 4: 6, tipkopis disertacije) in v grobu 112 iz Ljubljane (I. Puš, o. c., 24, T. 13: 4).

³⁸ S. Gabrovec, AV 19 (1968) 169 ss s cit. starejšo literaturo in karto razprostranjenosti.

³⁹ I. Puš, o. c., T. 39: 9—13; 40: 1—9;

41; 52: 1—2. Cfr. S. Gabrovec, AV 24 (1973) 345.

⁴⁰ S. Gabrovec, AV 15-16 (1964-65) 34; tovrstne fibule sta zbrala in obdelala H. Müller-Karpe, AV 4 (1953) 54 ss in F. Starè, AV 5 (1954) 22 ss.

⁴¹ Npr. grob 414 in 1247, izkopavnice Szombathy: O.-H. Frey, S. Gabrovec, l. c., sl. 11: 1—10; 8: 4—7.

tipe, so na obeh najdiščih prav tako številno zastopane. Od sporadičnega gradiva moramo v stopnjo Notranjska III uvrstiti del rtastih fibul (sl. 2: 23, 25) in bronasto vozlasto ovratnico (sl. 2: 26) iz Tržišča pri Cerknici.

Na Križni gori nasledi stopnjo Notranjska II posebna skupina grobov, ki ne vsebuje značilnih predmetov ostalega notranjsko-kraškega področja (npr. čolničastih fibul, narebrenih zapestnic), čeprav se življenje nadaljuje brez prekinitve. Značilnost teh grobov so večglave igle in železni noži v moških ter razvite polmesečne fibule, fibule očalarke s ploščico na hrbtni strani, obsenčni obročki, japonska oglavja, masivne gladke zapestnice in ovratnice v ženskih grobovih (sl. 2: 27—33 in T. 10: 6—14).

Bronaste masivne gladke zapestnice in razvite polmesečne fibule uvrščajo ta horizont — horizont III a v čas najmlajših grobov stopnje Notranjska II v Šmihelu, tj. na prehod iz Ha C 1 na Ha C 2 stopnjo. Ta dva elementa predstavljata domač, notranjski delež gradiva v teh grobovih. Obsenčni obročki z zanko ali izvotljenim koncem pa so tipičen material istrskih nekropol. V Kaštelu, Beramu in Picugih predstavljajo tovrstni obročki Ha C stopnjo, verjetno celo njen starejši del, za kar bi govorili grobovi v Kaštelu, medtem ko sodi grob 4 iz Picugov že v razviti Ha C.⁴² Igle lahko zaradi značilne izdelave glavnic in pravokotne usločenosti primerjamo z iglami istrskega prostora, deloma pa tudi z japonskimi primerki.⁴³ Oglavja, ki se v tem horizontu pojavljajo na Križni gori in v Škocjanu, po njihovem izvoru lahko navežemo le na liške primerke japonskih oglavij.⁴⁴ Prav tako pa moramo navezati številne primerke fibul očalark z značilno ploščico na hrbtu iz Tržišča pri Cerknici in Križne gore izvorno na japonski oziroma liburnijski prostor.⁴⁵

Skupini grobov z japonsko-istrskimi vplivi v času prehoda iz Ha C 1 v Ha C 2 stopnjo (horizont Notranjska - Križna gora III a) sledi na Križni gori horizont grobov z bronasto dvozankasto fibulo z votlim lokom in široko nogo in z nekoliko mlajšo ločno fibulo z dolgo nogo (sl. 2: 34—35 in T. 10: 15—16). V teh grobovih še zasledimo nekatere elemente prejšnjega horizonta, npr. gladke zapestnice in ovratnice. Dvozankaste fibule z votlim lokom so v okviru grobnih celot maloštevilne. Ta tip fibule moramo na podlagi Križne gore datirati v razvito Ha C 2 stopnjo (horizont Notranjska - Križna gora III b), kar velja tudi za primerke iz Dobrniča, medtem ko predstavlja svetolucijska fibula iz groba 467 očitno retardacijo.⁴⁶ V isti čas pa sodijo tudi ločne fibule z dolgo

⁴² Picugi: A. Amoroso, *Atti e Mem. Soc. Istr.* 5 (1889) T. 8: 1, 3. Beram: C. Marchesetti, *Boll. Soc. Adr.* 8 (1884) T. 2: 5, 9. Kaštel: B. Bačić, *Jadr. zbornik* 2 (1957) 381 ss, T. 14: 1, 2; 18: 2; 19: 2; 20: 2.

⁴³ Npr. Beram: C. Marchesetti, l. c., T. 3: 10; C. Moser, l. c., T. 4: 2, 6, 12. Kompolje: R. Drechsler-Bižić, *Vjesnik Zagreb* 2 (1961) T. 5: 10; 11: 1. Vrebac: ista, *Vjesnik Zagreb* 1 (1958) T. 3: 20, 21, 25. Na slovenskem ozemlju poznamo ta tip igle razen na Križni gori samo še v enem primerku iz Dobrniča: F. Prean, *Dobrava, ein hallstattzeitliches Hügel-*

gräberfeld (1969) T. 5: 4, tipkopis disertacije.

⁴⁴ R. Drechsler-Bižić, *Vjesnik Zagreb* 3 (1968) 29 ss s karto razprostranjenosti liških primerkov na T. 10.

⁴⁵ Križna gora, grobovi 103, 124, 128; Tržišče pri Cerknici, *Katalog Notranjske* in sl. 3: 27.

⁴⁶ Dobrnič, grobovi XII/6, XII/7, XII/8, XIX/23: F. Prean, o. c., T. 13: 1, 3; 14: 1; 37: 1; Most na Soči (Sv. Lucija), grob 467, izkopavanja Szombathy: S. Gabrovec, *Godišnjak* 8, *Centar za balkanološka ispitivanja* 6 (1970) T. 12: 1.

nogo in pestičastim izrastkom, katere lahko na podlagi grobov iz liburnijsko-japodskega ter italskega področja uvrstimo v kasni Ha C 2 horizont.⁴⁷

V stopnjo Notranjska III — druga pol. 7. stol. — moramo uvrstiti tudi pomembno depojsko najdbo, ki jo je v Tržišču pri Cerknici leta 1909 izkopal kmet J. Urbas. Depo je sestavljen izključno iz orožja in konjske opreme (T. 11) ter predstavlja shrambo vojaških predmetov, ki so zanesljivo datirani v Ha C 2 stopnjo.⁴⁸

Stopnja Notranjska III je istočasna s Ha C 2 horizontom (po G. Kossacku) tj. stopnji Stična - Novo mesto 1 in deloma s stopnjo Stična 2 po S. Gabrovcu v dolenski halštatski skupini, medtem ko moramo najdbe naše stopnje vzporejati v estenskem prostoru z gradivom II — kasne in II/III prehodne stopnje (po O.-H. Freyu). Estenske in dolenske najdbe Ha C 2 obdobja so datirane v drugo polovico 7. stol. in deloma še po letu 600 — to pa je tudi čas naše stopnje Notranjska III.

NOTRANJSKA IV IN V

Stopnji Notranjska IV in V sta umetni tvorbi, saj ne poznamo iz teh časovnih obdobij nobenih zaključenih najdb. Po zgledu razdelitve Ha D stopnje jugovzhodnoalpskega področja in tudi III. stopnje grobišča v Este lahko na podlagi tipoloških primerjav sklepamo na podoben razvoj na notranjsko-kraškem prostoru. Gradivo obeh kronološko različnih stopenj bomo predstavili v enem poglavju, saj bodo šele v bodoče izkopane grobne celote jasno definirale naši fiktivni oziroma okvirno opredeljeni stopnji. Za kronološko predstavo naših stopenj naj poudarimo, da lahko identificiramo stopnjo Notranjska IV kot horizont kačastih fibul raznih variant, medtem ko so vodilni tipi stopnje Notranjska V samostrelne in certoške fibule (sl. 2: 36—46).

Ena starejših variant kačastih fibul je fibula s serpentinastim lokom, ki jo poznamo na Notranjskem s Križne gore in Škocjana (sl. 2: 36). Razprostranjenost teh fibul je omejena na prostor med Este in dolensko halštatsko skupino.⁴⁹ Razen v Este pa ne poznamo kronološko dobro oprijemljivih grobnih celot, ki bi jasno definirale časovno mesto kačastih fibul s serpentinastim lokom v jugovzhodno predalpskem prostoru. V Este nastopa med drugim v grobu 126 Villa Benvenuti in predstavlja enega značilnih mlajših elementov prehodne stopnje II/III, datirane v čas okoli 600.⁵⁰ Številni revni grobovi s fibulami tega tipa v Mostu na Soči (Sv. Luciji) nam zaenkrat ne nudijo nobene natančnejše kronološke opore; zato smemo na podlagi estenskega groba uvr-

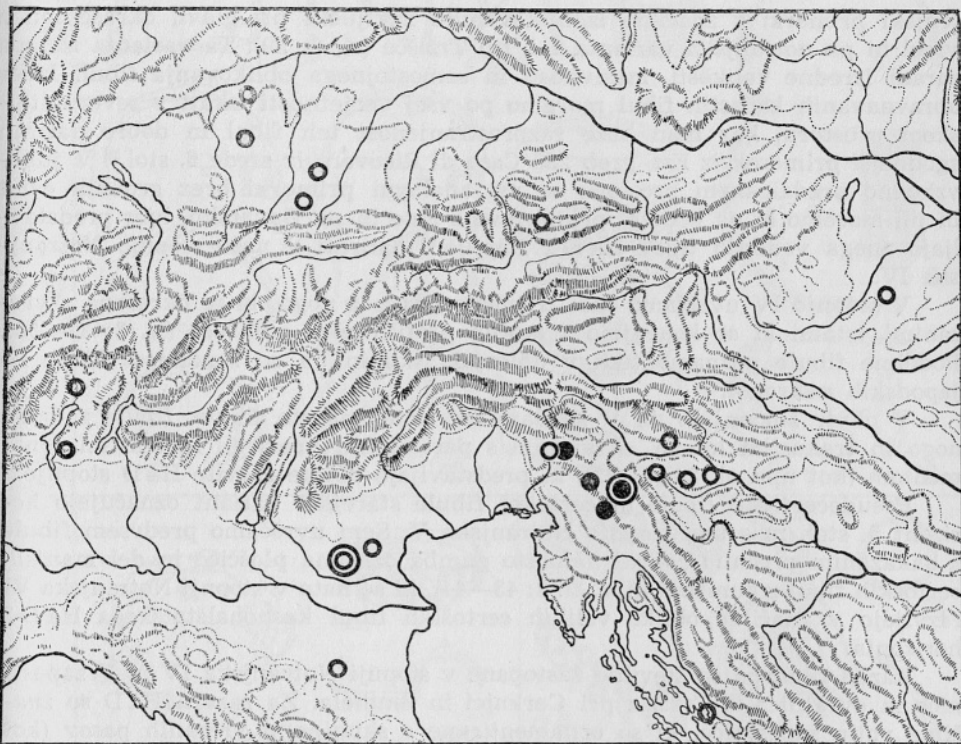
⁴⁷ Cfr. M. Guštin, T. Knific, Halštatske in antične najdbe iz Javora, AV 24 (1973) s karto razprostranjenosti.

⁴⁸ Depo je izčrpno objavil W. Schmid, Jhb. f. A. 1-2 (1910) 103 ss; datacijo in obdelavo gradiva cfr. F. Starè, AV 13-14 (1962-63) 402, T. 12: 1—16 in M. Guštin, Kastelčev zbornik 1974 (Situla 14/15) 87 ss, sl. 8.

⁴⁹ Este, več kom.: Sundwal, Die älteren Italischen Fibeln (1943) 235; San Pietro di Natisone: Museo Civico di

Storia ed Arte, Trst; Kobarid: Goriški muzej; Most na Soči (Sv. Lucija): C. Marchesetti, Boll. Soc. Adr. 15 (1893) T. 29: 2; Škocjan: isti, I Castellieri, T. 17: 19; Križna gora: Notranjski muzej; Magdalenška gora: ToC (1934) 81, T. 3: 31; Stična: NM Ljubljana; Šmarjeta: V. Stare, Prazgodovina Šmarjete (1973) AKS 10, T. 20: 9.

⁵⁰ O.-H. Frey, Die Entstehung der Situlenkunst, RGF 31 (1969) 18, T. 18: 3.

Karta 3. Razprostranjenost velikih kačastih fibul (dopolnjeno po G. Kossacku)

- varianta Tržišče — sl. 3: 39
- varianta Este — Vače — Ufing — cfr. op. 51

Cart. 3. Diffusione delle grandi fibule serpeggianti (completato secondo G. Kossack)

- variante di Tržišče — fig. 3: 39
- variante Este — Vače — Uffing — cfr. ann 51

stiti te fibule v čas prehoda iz stopnje Notranjska III v stopnjo IV oziroma v horizont Stična 2.

V Ha D stopnji se pojavi na širšem vzhodnoalpskem prostoru zelo izrazit tip velike vlite kačaste fibule (karta 3).⁵¹ Ta tip odlikuje velikost in masivnost, predvsem pa zanki, združeni v enotno zaključena kroga, ki sta okrašena z dvema ali štirimi pestičastimi izrastki. Posebnost v okviru tega tipa so do-

⁵¹ G. Kossack, *Südbayern während der Hallstattzeit*, RGF 24 (1959) 293, T.155: B 3, 4; Kossackovi karti razprostranjenosti je treba dodati še primerke iz Padove — vicolo Massimo (Museo Civico di Padova); Mosta na Soči (Sv. Lucije), gr. 1881, 2008 izkopavanje Szombathy (Naturhistorisches Museum Wien) ter

primerke tipa Tržišče v Museo Civico di Storia ed Arte, Trst; Čepne pri Knežaku (M. Guštin, Katalog Notranjske — v pripravi); Nina (Arheološki muzej Zadar) in Saghegy (E. Patek, *Die Urnenfeldkultur in Transdanubien*, Arch. Hung. 44 [1968] 147, T.28: 3).

lenjski primerki z značilno izoblikovanimi zaključki pri glavi, okrašenimi z vrezi in pa notranjska varianta t. i. tip Tržišče (sl. 2: 39). Ta varianta izstopa zaradi izredne velikosti, masivnosti in samostojnega oblikovanja fibul. Izvor obravnavanih kačastih fibul moramo po vsej verjetnosti iskati v severnoital-skem prostoru, kar nam kaže razprostranjenost teh fibul in dobro datiran zgodnejši primerek iz Est, grob 232 Casa di Ricovero iz srede 6. stol.⁵² V jugovzhodno predalpskem prostoru so vsi analogni primerki brez grobnih celot in jih moremo le na podlagi primerjave z Este in pa Bavarsko, kjer predstavljajo enega vodilnih tipov Ha D 1 stopnje,⁵³ datirati v našo stopnjo Notranjska IV.

V stopnjo IV uvrščamo tudi trortaste fibule z nogo, ki je okrašena z vrezanimi črtami in se končujejo z močno profiliranim gumbom (sl. 3: 37—38). Podobne fibule poznamo tudi v dolenjski skupini, a so značilnost liških — japonskih nekropol.⁵⁴

V okvir stopenj IV in V spadajo še razne kačaste fibule, fibule z dolgo nogo in trakastim lokom, okrašenim s paralelnimi vrezi ali mrežastim ornamentom (kot npr. sl. 2: 40—42), ki predstavljajo oblike razvite Ha D stopnje.⁵⁵

Pseudocertoške fibule in certoške fibule starejših variant označujejo horizont 5. stol. in s tem stopnjo Notranjska V. Sem uvrščamo predvsem fibule z nakazanim prečnim robom namesto gumba oziroma ploščico in del manjših certoških fibul z gumbom (npr. sl. 2: 43—44), ki se nato v stopnji Notranjska VI razvijajo v značilne oblike velikih certoških fibul kasnohalštatskega Ha D 3 horizonta.

Razen fibul pa so številno zastopane v stopnji Notranjska IV in V zapestnice in ovratnice iz Tržišča pri Cerknici in Šmihela. Za razviti Ha D so značilne votle zapestnice, ki so ornamentirane s skupinami vrezanih pasov (kot npr. sl. 2: 45). Prve votle zapestnice se pojavijo na jugovzhodnem predalpskem prostoru ob koncu Ha C 2 stopnje in imajo podobno kot sočasne masivne nabrebene zapestnice zožene presegaajoče konce.⁵⁶ V notranjski skupini so zna-

⁵² O.-H. Frey, o. c., 19, T. 26: 31.

⁵³ V Este nastopa ta tip kačaste fibule vsaj v petih primerkih in sicer v grobovih Casa di Ricovero 151, 192, 199, 207 in 232 (Museo Nazionale Atestino, Este), katere lahko po spremnem gradivu vse uvrstimo v Este III — zgodnjo stopnjo. Pomemben pa je tudi grob 9 iz Padove — vicolo Massimo, kjer najdemo naš tip kačaste fibule skupaj s fragmenti železne zapestnice, železno sekuro, slabo izdelano posodo z vodoravnimi rebri ter zelo starim tipom bronaste certoške fibule (Museo Civico di Padova, neobjavljeno). Za bavarske primerke cfr. I.

Kilian-Dirlmeier, 50. *Bericht RGK* (1969) 108 s, sl. 2.

⁵⁴ Npr. Šmarjeta: A. Müllner, *Typische Formen* (1900) T. 22: 12. Toplice: NHM Wien. Prozor: Š. Ljubič, *Popis arheološkičkoga odjela Nar. muz. zem. u Zagrebu* (1889) T. 20: 97. Kompolje: R. Drechsler - Bižić, *Vjesnik Zagreb* 2 (1961) T. 4: 2; 6: 3.

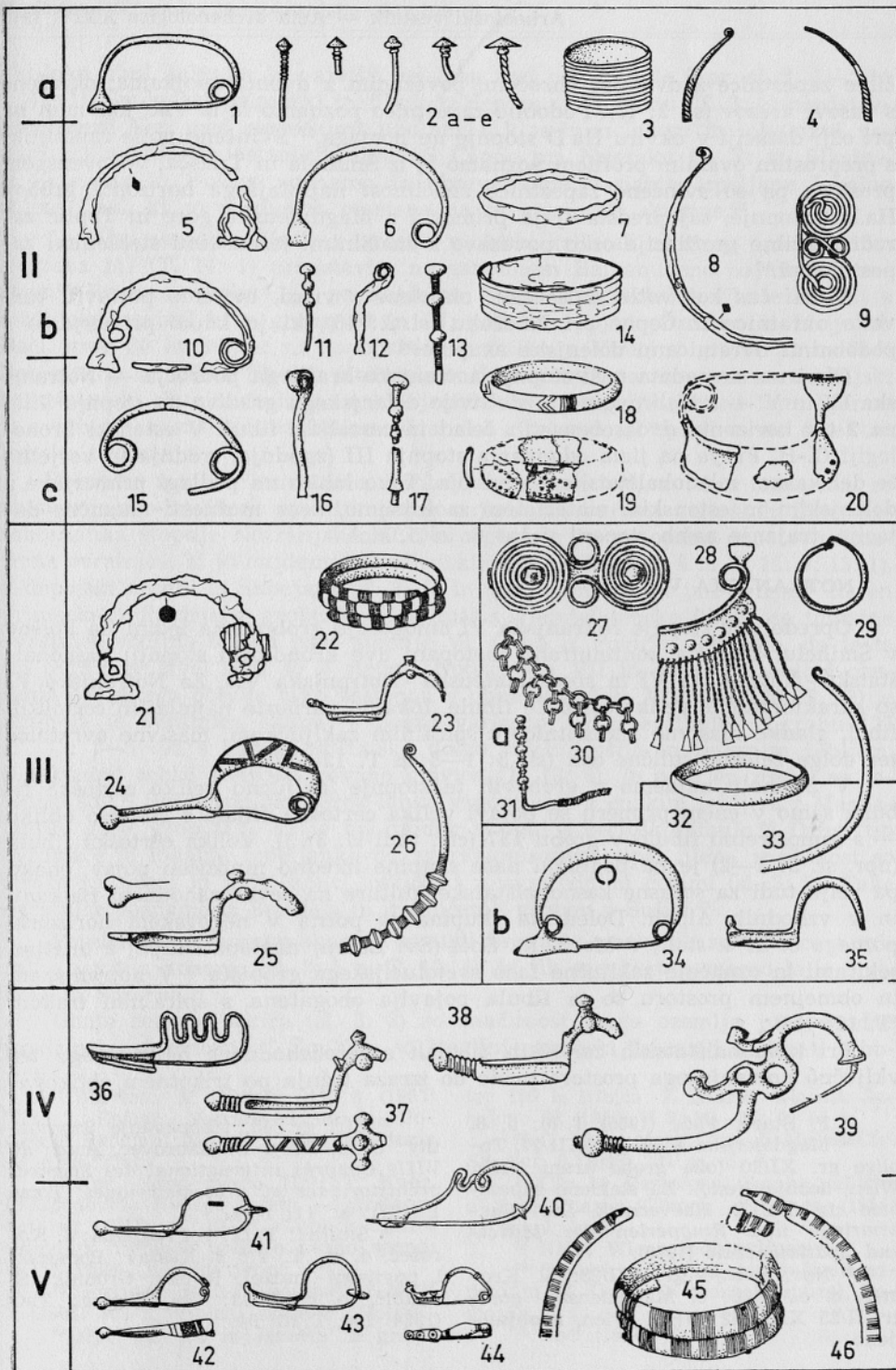
⁵⁵ Cfr. npr. grobova XIII/12 in XIII/34 iz Brezij: K. Kromer, *Brezje* (1959) T. 38: 7—10 in 41: 12—13.

⁵⁶ Cfr. Libna H. Müller-Karpe, *AV* 4 (1953) sl. 1: 4.

Sl. 2. Škocjan: 1, 3—5, 13, 30, 36; Tržišče: 2 a—e, 11, 23—27, 29, 33, 37—40, 43—45; Šmihel: 6—10, 12, 15—22, 40—41; Križna gora: 14, 28, 31—32, 34—35; Čepna pri Knežaku: 46. — Zelezo 5, 7—8, 10, 12, 14, 21; ostalo bron

Fig. 2. Škocjan: 1, 3—5, 13, 30, 36; Tržišče 2 a—e, 11, 23—27, 29, 33, 37—40, 43—45; Šmihel: 6—10, 12, 15—22, 40—41; Križna Gora: 14, 28, 31—32, 34—35; Čepna presso Knežak: 46

čilne zapestnice z dvojnimi obročema, povezanimi z dvema spojkama; okrašene s pasovi vrezov (sl. 2: 45). Podobno zapestnico poznamo le iz Vač, kar nam pa pri ožji dataciji v okviru Ha D stopnje ne pomaga.⁵⁷ Svinčene votle zapestnice s preprostim ovalnim profilom poznamo le iz Šmihela in Tržišča; v slovenskem prostoru pa so svinčene zapestnice značilnost najmlajšega horizonta grobov Ha D 3 stopnje, saj predstavljajo primerki z Magdalenske gore in Toplice zaradi značilne profilacije ozko povezavo z značilnimi latenskimi steklenimi zapestnicami.⁵⁸

V isti čas kot votle zapestnice, okrašene z vrezji, moremo postaviti tudi votlo ovratnico iz Čepne pri Knežaku (sl. 2: 46), ki jo lahko primerjamo s podobnimi ovratnicami dolenske skupine.⁵⁹

Okvirno sovpadata naši stopnji notranjsko-kraškega področja — Notranjska IV in V — z Gabrovčevo razdelitvijo dolenskega gradiva na stopnjo Stična 2 ter horizonta dvogrebenastih čelad in certoških fibul. V estenski kronologiji O.-H. Freya pa jima odgovarja stopnja III (zgodnja, srednja in verjetno še del kasne) mladohalštatskega obdobja. Tako lahko na podlagi primerjave z dolenskimi in estenskim materialom zaokrožimo, brez možnosti natančne datacije, trajanje naših stopenj v čas 6. in 5. stol.

NOTRANJSKA VI

Opredelitev stopnje Notranjska VI omogočajo grobovi na ledini Za Polšno v Šmihelu, kjer sta kontinuirano zastopani dve kronološki stopnji: kasnohalštatska - Notranjska VI in srednjelatenska - Notranjska VII. Za Notranjsko VI so karakteristične velike certoške fibule, lokalne variante najmlajših certoških fibul, gladke masivne nadlahtnice s spiralnim zaključkom, masivne ovratnice ter dolge železne sulične osti (sl. 3: 1—8 in T. 12—13).

V Šmihelu najdemo v grobovih te stopnje izključno velike certoške fibule; samo v enem primeru se pojavi velika certoška fibula s starejšo obliko — s samostrelno fibulo v grobu 137 (cfr. tudi sl. 3: 3). Velika certoška fibula (npr. sl. 3: 1—2) je na področju naše skupine izredno množičen pojav, enako pa velja tudi za sočasne kasnohalštatske kulture na severozahodnem Balkanu in v vzhodnih Alpah. Dolenska skupina jo pozna v negovskem horizontu poznega 5. in 4. stol.; v Mostu na Soči (Sv. Luciji) nastopa skupaj z uhatimi sekirami in označuje zaključno fazo svetolucijskega grobišča.⁶⁰ V notranjskem in obmejnem prostoru se ta fibula pojavlja obogatena s spiralnim trakom (T. 12: 1).⁶¹

Pri kasnohalštatskih certoških fibulah severozahodnega balkanskega ter vključno notranjskega prostora pride do izraza težnja po trikotnem oblikova-

⁵⁷ F. Starè, *Vače* (1955) T. 70: 5, 8.

⁵⁸ Magdalenska gora, gr. XIII/37, Toplice gr. XI/20 (oba groba hrani NHM Wien, neobjavljeno). Za steklene zapestnice cfr. Th. E. Haevernick, *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit* (1960).

⁵⁹ Npr. Brezje, gr. VII/23: K. Kromer, o. c., T. 26: 8. Magdalenska gora, gr. II/25 XIII/162: NHM Wien, neobjavljeno.

⁶⁰ Cfr. gr. 45, izkopavanje Szombathy: O.-H. Frey, S. Gabrovec, *Actes du VIIIe Congrès international des Sciences préhistoriques et protohistoriques*, Tome 1 (1971) sl. 11: 1—4.

⁶¹ Šmihel: T. 12: 1. Predjama: J. Korošec, o. c., T. 47: 3. Kastav: Pomorski i povijesni muzej, Rijeka. Grobnik: Š. Ljubič, o. c., T. 33: 245, Vinica: ToC (1934) 100, T. 16: 94.

nju loka fibul, tako da je najvišji del loka nad nogo fibule (npr. sl. 3: 1—2 in T. 12: 1). Šmihelski primerki in fibuli iz depoja v Škocjanu (T. 3: 5) predstavljajo vezni člen med certoškimi fibulami s klasičnim lokom in lokalnimi variantami najmlajših certoških fibul. S Čepne pri Knežaku (sl. 3: 4), Slavine, iz Škocjana in Sušice poznamo iz obravnavane variante izpeljane lokalne oblike fibul, ki so predvsem omejene na prostor naše skupine.⁶²

Značilna certoška fibula z izrastki v obliki krilc ali očesc na temenu loka iz groba 117 (T. 14: 1) predstavlja na zahodnem Balkanu eno najmlajših variant.⁶³ Razen v grobu 117 pa najdemo v Šmihelu certoške fibule skupaj s srednjelatenskimi še v grobu 92 in 97; podoben pojav poznamo iz Idrije ob Bači, grob 30 in 36 ter na japonskem grobišču v Vinici v grobu 52 in 74.⁶⁴ Retardacijo certoških fibul v srednjelatenski horizont poznamo razen v idrijski in notranjski skupini tudi iz unskih japonskih nekropol;⁶⁵ povsod tam, kjer se je avtohtoni kasnohalštatski element srečal z latenskimi vplivi in ne direktno keltsko okupacijo.

Bronaste masivne ovratnice s sploščeno skovanima, uvitima koncema, so na notranjsko-kraškem ozemlju poleg najmlajših variant certoških fibul karakteristika stopnje Notranjska VI. Najpogosteje je zastopana enostavna masivna ovratnica, ki jo najdemo v šmihelskih grobovih (sl. 4: 6 in T. 12: 3; 13: 1), v depojski najdbi iz Škocjana (T. 3: 3) in skeletnem grobu iz Povirja.⁶⁶ Razen primerka iz Povirja, v grobu je bil skupaj s srednjelatensko fibulo, so tovrstne ovratnice vodilna oblika naše stopnje VI. Grob iz Povirja dokazuje, da je ta tip ovratnice živel tudi še v stopnji Notranjska VII in da je bil običaj obešanja očalastega obeska tako zastopan v obeh stopnjah. V grobu 120 (T. 12) iz Šmihela je ovratnica skupaj s pozno varianto certoške fibule, v grobu 127 (T. 13: 1—5) pa s kasno halštatsko dolgo sulično ostjo in železnim žebljem. S takšnimi žebli s široko kovano glavico (T. 13: 4), je pritrjen umbo na latenski ščit.⁶⁷ Šmihelski primerki lahko vzporejamo z enakim žebljem z Magdalenske gore, grob II/5, ki je bil najden skupaj s certoško fibulo.⁶⁸ Drugi tip ovratnice je lokalna izpeljanka od zgoraj opisanega tipa; njena značilnost so široko sploščeni in uviti konci, okrašeni z vzporednimi črtami (sl. 3: 7). Take ovratnice poznamo iz Šmihela in iz uničenih grobov v Sušici.⁶⁹

Posebnost notranjske skupine so tudi bronaste masivne nadlahtnice s spiralno zavitim koncem (sl. 3: 5 in T. 12: 4), ki jih zaenkrat poznamo le iz Šmihela in Socerba.⁷⁰

Uhate železne sekire (sl. 3: 8) so značilnost vsega ozemlja jugovzhodne predalpske skupnosti. V Šmihelu so številni primerki žal najdeni izven grob-

⁶² Slavina: M. Urleb, AV 8 (1957) T. 3: 3. Sušica: Notranjski muzej, Postojna. Škocjan: Museo Civico di Storia ed Arte, Trst.

⁶³ Npr. Novo mesto II/2: T. Knez, *Prazgodovina Novega mesta — razstavni katalog* (1971) sl. 19–20. Toplice XIII/4 skupaj z bronasto predrto pasno spono: NHM Wien, neobjavljeno.

⁶⁴ Idrija ob Bači: J. Szombathy MPK 1 (1903) 301 s. Vinica: skice F. Holste.

⁶⁵ Npr. gr. 456 iz Jezerin in gr. K

ter 199 iz Ribiča: Z. Marić, *Glasnik Sarajevo* 23 (1968) T. 3: 35–36; 9: 1–4.

⁶⁶ C. Marchesetti, *Atti di Museo Civ. St. Nat.* 9 (1895) 257 ss, sl. 1.

⁶⁷ Cfr. M. Bertolone, *Tombe galliche a Esino Lazio (Como)*, *Origines* (1954) 17 ss, sl. 1: 9.

⁶⁸ NHM Wien, neobjavljeno.

⁶⁹ Grobni material iz Sušice pripravilja M. Urleb, Notranjski muzej, Postojna.

⁷⁰ ToC (1934) T. 30.

nih celot, jih pa lahko na podlagi primerjave s svetolucijskim in dolenskim prostorom datiramo v našo stopnjo Notranjska VI.⁷¹

Stopnjo Notranjska VI lahko primerjamo s horizontom negovske čelade v dolenski halštatski skupini. Začetek naše stopnje smo v nasprotju z dolensko kronologijo postavili v čas okoli leta 400. Stopnjo Notranjska VI smatramo zaradi kontinuitete v srednjelatensko obdobje in zaradi številnih latenskih vplivov razvitega zgodnjega latena sočasno srednjeevropskemu horizontu Lt B stopnje keltske civilizacije, ki je na podlagi mediteranskih importov datirana v čas 4. stol.⁷² Konec naše stopnje predstavlja prodor latenske civilizacije, približno po letu 300.

NOTRANJSKA VII

Srednjelatenski horizont 3. in 2. stol. — stopnja Notranjska VII — predstavljajo karakteristične fibule srednjelatenske sheme, ovratnice tipa Idrija, latenski dolgi meči in siva ter grafitna keramika, izdelana na lončarskem kolesu (sl. 3: 9—14 in T. 13: 6—7; 14).

Na ledini za Polšno slede kasnohalštatskim grobovom skromnejši grobovi, ki jih karakterizirajo srednjelatenske fibule. Številne železne srednjelatenske fibule (T. 13: 6; 14: 3) poznamo na področju naše skupine le iz Šmihela, kjer nastopajo skupaj z železnimi suličnimi ostmi (T. 13: 7; 14: 5); iz ostalega sporiadično ohranjenega materiala pa lahko temu horizontu grobov pripišemo še tipične latenske meče (kot npr. sl. 3: 14), verige za pripenjanje mečev ipd. Povezavo tega horizonta s stopnjo Notranjska VI pa tvorijo mlajše variante certoških fibul, ki jih najdemo v grobovih 92, 97 in 117 (npr. T. 14: 1—5).

Grob 116 iz Šmihela vsebuje poleg železne sulične osti, fragmenta bronaste zapestnice še poškodovano bronasto fibulo, verjetno srednjelatenske variante (T. 14: 6—8). Bronasta fibula je bila izdelana tako, da je bila peresovina zategnjena okoli loka (cfr. tudi sl. 3: 9, 10). Ta zanka okoli loka je na balkanskem ozemlju značilnost srednjelatenskih bronastih fibul notranjske in idrijske skupine ter obalnega pasu od Aquileie do Nina. Iz Idrije ob Bači,⁷³ kjer je ta tip fibul najštevilneje zastopan, poznamo dve varianti, ki sta na tem najdišču zastopani tako v srednje- kot tudi v kasnolatenskih grobovih. Najstarejša grobna celota na našem ozemlju s tem tipom fibul je v Idriji ob Bači — grob 36, in sicer vsebuje grob obe varianti skupaj z majhno certoško fibulo; grob 36 in skeletni grob iz Povirja moremo uvrstiti med najstarejše grobove s tovrstnimi fibulami.⁷⁴ Grob 16 iz Idrije ob Bači, ki je na podlagi rimske fibule s šarnirjem datiran v zgodnjeavgustejski čas, predstavlja najmlajšo celoto s tem tipom fibul na področju idrijske skupine, iz Notranjske pa smemo uvrstiti primerek iz Ulake že z vlito pravokotno nogo (sl. 3: 15) prav tako med najmlajši latenski material stopnje Notranjska VIII. Koncentracija fibul z ovito peresovino je v idrijski in notranjsko-kraški skupini očitna, identične

⁷¹ Npr. gr. 45 iz Mosta na Soči (Sv. Lucije): O.-H. Frey, S. Gabrovec, l. c., sl. 11: 1—4. Idrija ob Bači, gr. 29: J. Szombathy, l. c., 267, Magdalenska gora, gr. II/1-2: S. Gabrovec, l. c., T. 16: 17.

⁷² W. Dehn, O.-H. Frey, *Atti del VI. Congresso Internazionale delle Scienze*

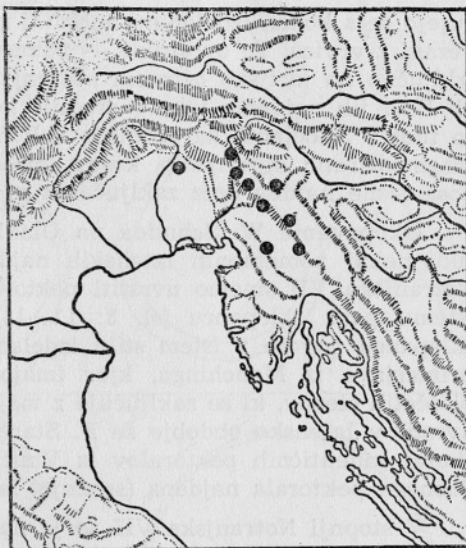
Preistoriche e Protostoriche, Vol. 1 (Roma 1966) 205.

⁷³ O fibulah iz Idrije ob Bači cfr. S. Gabrovec, AV 17 (1966) 187.

⁷⁴ J. Szombathy, l. c., 314. C. Marchesetti, l. c., sl. 2.

Ovratnice tipa Idrija:

1. San Giovanni di Polcenigo. F. Anelli, *Atti dell'Accademia Udine*, Ser. VI, 13 (1954—57) T. 10: 12
2. Kobarid. Goriški muzej, Nova Gorica
3. Most na Soči (Sv. Lucija). B. Forlati-Tamaro, *NSc* (1930) 426, sl. 6: 3
4. Idrija ob Bači. J. Szombathy, *MPK* 1 (1903) 202 ss
5. Reka pri Cerknem. G. Righi, *Atti Civ. Musei Stor. ed Arte* 5 (1968) sl. 22
6. Lokavec pri Ajdovščini. NM Ljubljana
7. Šmihel. M. Hoernes, *MAGW* 18 (1888) T. 6: 11
8. Škocjan. C. Marchesetti, *I Castellieri* (1903) T. 17: 21
9. Čepna pri Knežaku. *Sl.* 3: 13 — dopolnjeno

Karta 4. Razprostranjenost ovratnic iz spletene bronaste ali srebrne žice tipa Idrija — sl. 3: 13

Cart. 4. Diffusione delle collane di filo treccia bronzeo o argenteo del tipo Idria — fig. 3: 13

fibule so bile najdene tudi v istrskih najdiščih ter grobovih severne Dalmacije; za povezavo obale z zalednim japonskim prostorom govore primerki iz srednjega, predvsem pa kasnolatenskega obdobja na liškem in unskem področju, ki imajo že trikotno nogo ali pa so bili najdeni v grobovih skupaj z drugimi kasnolatenskimi oblikami.⁷⁵

Srednjelatenski horizont na Notranjskem in Krasu poleg fibul srednjelatenske sheme z ovito peresovino najbolj karakterizira ovratnica iz že omenjenega groba 36 iz Idrije ob Bači. Ovratnica tega tipa je spletena iz dveh ali treh bronastih, včasih celo srebrnih (Reka pri Cerknem) žic. Žice se enakomerno prepletajo in v enakih presledkih tvorijo tri večje vozle, ki razčlenjujejo in s tem dopolnjujejo preprosto obliko ovratnic (npr. sl. 3: 13). Zaklju-

⁷⁵ Najstarejšo fibulo z ovito peresovino poznamo iz Heuneburga —kasnohalštatsko samostrelno fibulo z lateno-idno nogo (W. Dehn, E. Sangmeister, W. Kimmig, *Germania* 32 [1954] 22 ss, T. 11: 3). Iz alpskih dolin Švice in severne Italije poznamo fibule Lt B horizonta s prav tako ovitimi peresovinami (npr. Montet, Raunces, VD; W. Drack, *Jhb. der Schweiz, Gesell. für Ur- und Frühgeschichte* 54 [1968/1969] 125, sl. 22. Vadena: E. Ghislanzoni, *Il sepolcreto di Vadena, Mon. Ant.* 38 [1940] 315 ss, sl. 145). Prav

tako pa poznamo podobno ovite peresovine na zgodnjelatenskih fibulah Duchow tipa s področja Češke: J. L. Pič, *Starožitnosti zeme Češke II/ 1* (1902) T. 4: 6; 7: 4, 11; 10: 5; ecc. Vendar pa moramo izvor našim fibulam iskati v povezavi latenskega gradiva Idrije pri Bači, ki se po svojih oblikah ter tipih navezuje na predalpski severnoitalijanski prostor — področje, za katerega lahko zaenkrat domnevamo, da je pradomovina nosilcev latenskodobne idrijske skupine.

čujejo se s konci, izdelanimi v obliki zank, ki sta bili verjetno na tilniku povezani z vrstico. Te ovratnice — poimenovali smo jih tip Idrija — so omejene izključno na idrijsko oziroma notranjsko latensko skupino (karta 4). V Idriji ob Bači jih najdemo tako v srednje kot kasnolatskih grobovih, številne pa so tudi v Škocjanu, na grobišču v Ponikvah, od koder poznamo večje število fragmentirano ohranjenih kosov, medtem ko poznamo z ostalih najdišč le posamezne najdbe brez zaključenih grobnih celot.⁷⁶

Izkopavanje W. Schmida na Ulaki je dalo poleg halštatskih ter rimskih tudi nekaj pomembnih latenskih najdb (npr. sl. 3: 11—12, 15).⁷⁷ V stopnjo Notranjska VII smemo uvrstiti pektoral in štiri člene, ki pripadajo verjetno istemu pasu sklepancu (sl. 3: 11—12). Za pripadnost teh predmetov pasu sklepancu govore v istem stilu izdelane glave členov in pektoralov ter dobra primerjava iz Manchinga, kjer imajo ohranjen pas sklepanec iz podobnih ploščatih členov, ki se zaključuje z majhnim pektoralom.⁷⁸ Pektoral je časovno uvrstil v latensko obdobje že F. Starè, ki je pokazal tudi najboljšo paralelo skoraj indentičnih pektoralov iz Vinice, kjer je bila v grobu 237 poleg podobnega pektoralov najdena (srednje) latenska fibula.⁷⁹

V stopnji Notranjska VII se je na notranjsko-kraškem področju pojavila na vretenu izdelana keramika, dobro zastopana predvsem v Šmihelu. Pravo sivo latensko keramiko poznamo v nekaj fragmentih v Šmihelu in Metuljah. Prav tako je zastopana za srednji in kasni laten značilna grafitna keramika, ki je zelo pogosta v severni in severovzhodni Sloveniji. Primerka iz Šmihela sta najjužnejša predstavnika te vrste keltske keramike.⁸⁰ Naštetim značilnim primerkom latenske keramike izdelane na lončarskem kolesu se pridružujejo še številni fragmenti posod iz dobro prečiščene in trdo pečene gline z naselbine v Metuljah. Posode so bile narejene prostoročno, okrašene po vzoru keltske keramike z značilnim metličastim okrasom.⁸¹

Stopnja Notranjska VII je sočasna srednjelatenskemu — Lt C — horizontu srednjeevropskega prostora in jo moremo zaenkrat le okvirno uvrstiti v čas 3. in 2. stoletja.

⁷⁶ Cfr. seznam literature h karti 4. Podoben fragment ovratnice (zaradi drobnejše izdelave ga je lahko tudi pripisati zapestnici?) z ohranjenim vozlom poznamo še iz Este — Museo Atestino inv. št. 10248.

⁷⁷ W. Schmid, *GMDS* 18 (1937) 17 ss.

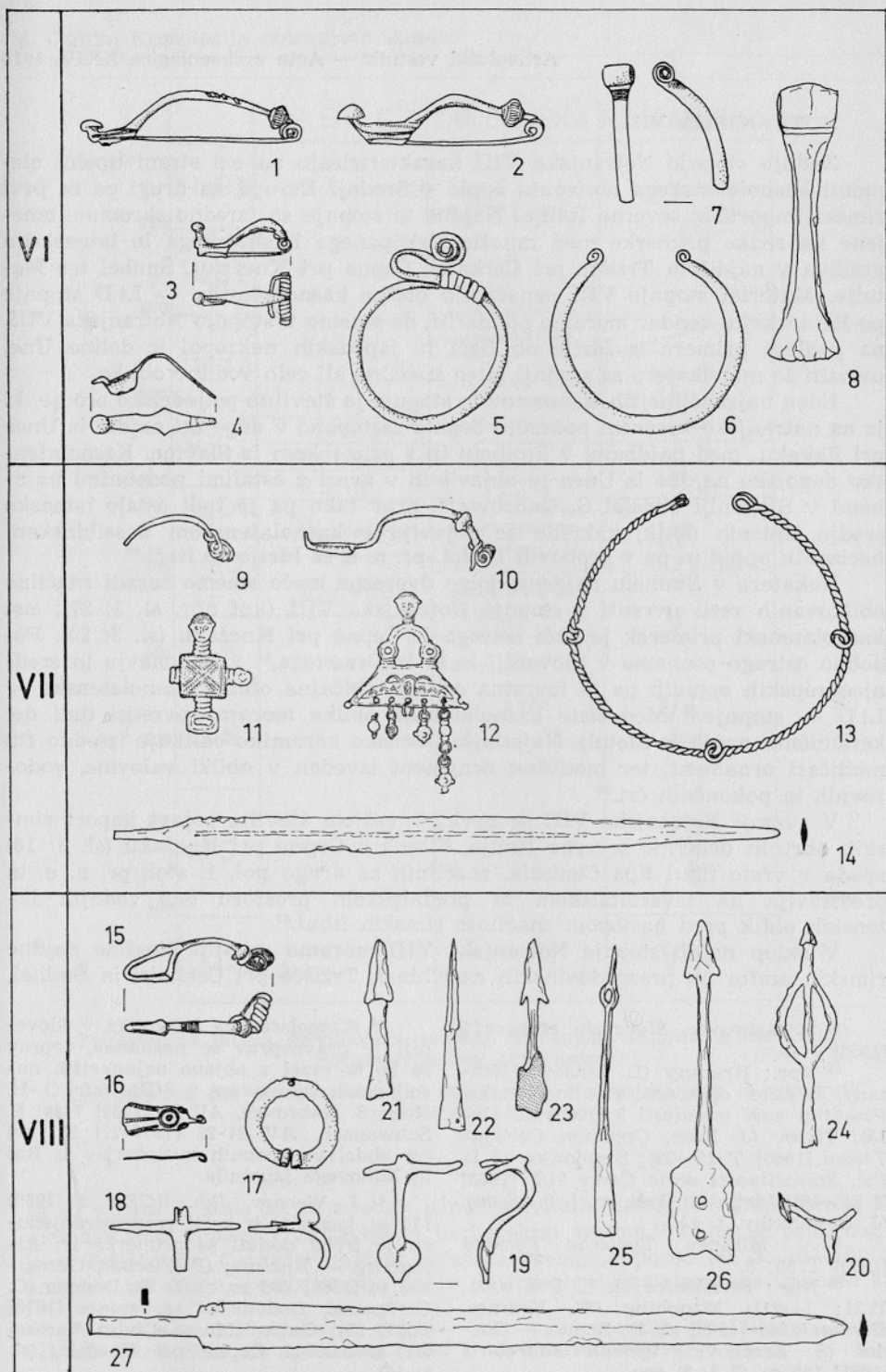
⁷⁸ J. Filip, *Keltove ve středni Evrope* (1956) sl. 51: 1. Z izčrpno obravnavo srednje in vzhodnoevropskih pasov sklepancev ter pripadajočih pektoralov (J. Stanežik, A. Vaday, *Keltische Bronzegürtel »ungarischen« Typs im Karpatenbecken, Folia Arch.* 22 [1971] 7 ss, predvsem sl. 1: 1 b; 2: 1 c; 5: 6, s karto razprostranjenosti) pa smo dobili dobre primerjave med madžarskim živalskim ti-

pom in našim antropomorfnim sklepancem iz Šmihela, ki so si po obliki in funkciji identični, po okrasu (živalski motivi: antropomorfn) pa se razlikujejo. Primerjaj tudi z najnovejšim delom C. Ellnere v *Archäolog. Korrespondenzblatt* 3/3 (1973) 317 ss, kjer so slovenski primerki ponovno objavljeni z razprostranjenostjo v srednjeevropskem prostoru.

⁷⁹ F. Starè, *Vjesnik Zagreb* 4 (1970) 13 ss.

⁸⁰ Za grafitno keramiko cfr. I. Kappel, *Die Graphittonkeramik von Manchining, Die Ausgrabungen in Manchining* (W. Krämer) Bd. 2 (1969) Beilage 2.

⁸¹ M. Guštin, *Katalog Notranjske*.

Sl. 3. Šmihel: 1—3, 5—8, 14, 17, 21—27; Čepna pri Knežaku: 4, 9, 13, 16, 20; Ulaka: 11—12, 15; Sv. Katarina: 10. — Železo 8, 14, 20—27; 23 železo s svinceno oblogo; ostalo bron

Fig. 3. Šmihel: 1—3, 5—8, 14, 17, 21—27; Čepna presso Knežak: 4, 9, 13, 16, 20; Ulaka: 11—12, 15; Sv. Katarina: 10

NOTRANJSKA VIII

Zadnje stopnjo Notranjska VIII karakterizirajo na eni strani tipični elementi kasnolatenskega horizonta oppid v Srednji Evropi, na drugi pa že prvi rimski importi iz severne Italije. Najdbe te stopnje so izredno skromne, omejene na redke primerke med množico izkopanega halštatskega in latenskega gradiva v najdiščih Tržišče pri Cerknici, Čepna pri Knežaku, Šmihel ter Metulje. Material stopnje VIII označujejo oblike kasnolatenske — Lt D stopnje po Reineckeju, vendar moramo poudariti, da smemo v stopnjo Notranjska VIII, na podlagi primera iz Idrije ob Bači in japonskih nekropol iz doline Une, uvrstiti še marsikatero za srednji laten značilno ali celo vodilno obliko.

Eden najznačilnejših elementov te stopnje je številno poljedelsko orodje, ki je na notranjsko-kraškem področju bogato zastopano v depojski najdbi iz Unca pri Rakeku, med najdbami v Šmihelu in s primerkom iz Slavine. Kasnolatensko depojsko najdbo iz Unca je objavil in v zvezi z ostalimi podobnimi najdbami v Sloveniji obdelal S. Gabrovec;⁸² prav tako pa je tudi ostalo latensko orodje tipičnih oblik, kakršne se pojavijo v kasnolatenskem naselbinskem horizontu oppid in pa v grobovih 1. stol. pr. n. e. iz Idrije ob Bači.⁸³

Nekatere v Šmihelu najdene dolge dvorezne meče smemo zaradi značilno oblikovanih rezil uvrstiti v stopnjo Notranjska VIII (kot npr. sl. 3: 27); čist kasnolatenski primerek je tudi ostroga iz Čepne pri Knežaku (sl. 3: 20). Podobno ostrogo poznamo v Sloveniji le še iz Drnovega,⁸⁴ v Podonavju in srednjeevropskih oppidih pa je tovrstna ostroga običajna oblika kasnolatenske — Lt D — stopnje.⁸⁵ Med čiste kasnolatenske oblike moramo uvrstiti tudi del keramičnih najdb iz Metulj. Najmlajšo latensko keramiko odlikuje izredno fin metličast ornament, ter metličast ornament izveden v obliki valovnic, vodovravnih in pokončnih črt.⁸⁶

V stopnji Notranjska VIII se prvič, v večjem številu, pojavi import rimskih obrtnih delavnic severne Italije. Fibula s Čepne pri Knežaku (sl. 3: 16) spada v vrsto fibul tipa Cenisola, značilnih za drugo pol. 1. stol. pr. n. e. in predstavlja na severoitalskem in predalpskem prostoru eno zadnjih latenskih oblik pred nastopom značilnih rimskih fibul.⁸⁷

V sklop najdb stopnje Notranjska VIII moramo uvrstiti številne najdbe rimskih amfor na prazgodovinskih naselbinah Tržišče pri Cerknici in Šmihel,

⁸² S. Gabrovec, *Slovenski etnograf* 8 (1955) 9 ss.

⁸³ Npr.: Hrazany (L. Jansova, Hrazany, keltske oppidum na Sedlčansku, *Pamatky naši minulosti* 3 [1965] sl. 11—15); Tršiv (J. Břen, *Oppidum Celtique Tršiv* [1966] T. 25—29); Stražonice (J. L. Pič, *Starožitnosti zeme Češke* II/2 [1903] T. 34—40); Idrija ob Bači, gr. 1, 9, 18 ecc. (J. Szombathy, l. c.).

⁸⁴ A. Müllner, *Typische Formen* (1900) T. 55: 8.

⁸⁵ Npr.: Stražonice (J. L. Pič, o. c., T. 31: 1—21); Manching (W. Krämer, *Germania* 40 [1962] sl. 1); Zemun—Gordos (S. Ercegović, *Vjesnik Zagreb* 2 [1961] 125 ss, T. 3: 2) ecc.

⁸⁶ Kasnolatenska keramika v Sloveniji je pravzaprav še neznanka, čeprav se bo ta vrzel z objavo najnovejših naselbinskih izkopavanj v Stični (cfr. O.-H. Frey, S. Gabrovec, *AV* 20 [1969] 7 ss; F. Schwapach, *AV* 21-22 [1970-71] 237 ss) ter obdelavo grobnih inventarjev iz Roj in Mihovega izpolnila.

⁸⁷ J. Werner, *Jhb. RGZM* 2 (1955) 170 ss, karta 1; h karti razprostranjeno-sti je treba dodati še primerke iz: Altenburg — Rheinau (F. Fischer, *Germania* 44 [1966] 286 ss, sl. 2: 3); Dodone (C. Carapanos, *Dodone et ses ruines* [1878] T. 51: 23); Cuvio (Museo Civico Varese) ter seveda iz Čepne pri Knežaku (sl. 3: 16).

	E S T E	DOLENJSKA	NOTRANJSKA
900	HaB1	Ljubljana	I
		I	
800	HaB2		
		Ljubljana IIa	
700	HaB3	II zgodnje	II a
		Ljubljana IIb	II b
		Ljubljana IIIa	II c
	HaC ¹	II srednje	
	HaC ²	II kasno	III a
600		Stična 1	III b
		II / III	
	HaD1	III zgodnje	IV
		dvogrebenaste čelade	
500	HaD 2-3	III srednje	V
		certoške fibule	
400	Lt A	III kasno	VI
		negovski horizont	
300	Lt B		VII
200	Lt C		VIII
100	Lt D		

Primerjalna tabela kronoloških stopenj notranjske skupine s sosednjimi prazgodovinskimi skupnostmi

Comparativa dei gradi cronologici del gruppo Notranjska con le comunità preistoriche vicine

ki so v času 1. stol. pr. n. e. eden izmed številnih elementov gospodarske zamenjave med rimsko civilizacijo in barbarskim svetom.⁸⁸ Njim se pridružujejo v Tržišču pri Cerknici najdeni ročajčki bronastih posod (sl. 3: 18—19), ki sodijo v isti čas in predstavljajo dobro datiran horizont rimskega importa ko-

⁸⁸ O. Uenze, *Frühromische Amphoren als Zeitmarken im Spätlatène* (1958)

cfr. tudi recenzijo: E. Etlinger, *Germania* 38 (1960) 440 ss.

vinskih posod v latensko civilizacijo, ki je pri nas najbolj zastopan v Idriji ob Bači in Tržišču pri Cerknici.⁸⁹

S številnim rimskim železnim metalnim in strelnim orožjem s šmihelskega gradišča zaključujemo latensko obdobje naselbine, verjetno pa smemo s tem tudi zaključiti avtohtoni razvoj vsega notranjsko-kraškega prostora. Rimsko orožje, predstavljajo razne vrste kopij — pilum, zažigalnih osti, manjših konic strelnega orožja — missilia, plumbatae in podobno (sl. 3: 21—26). Najboljše paralele šmihelskemu orožju najdemo v okolici Siska⁹⁰ in pa v depojski najdbi iz Telamonskega svetišča,⁹¹ podobne strelne konice pa so številno zastopane na istrskih grobiščih ter v rimskih kastelih avstrijskega limesa.⁹²

Gradiva, ki bi karakteriziralo našo stopnjo VIII oziroma 1. stol. p. n. e. je premalo in ni dovolj oprijemljivo, da bi lahko natančneje potegnili časovne meje kasnolatenskega razvoja na notranjsko-kraškem ozemlju. Edino oporo za datacijo prvih rimskih vplivov ter mogoče celo nadvlade nam zaenkrat nudi masa rimskega orožja, ki dokazuje nasilen konec šmihelskega gradišča. Orožje v Šmihelu najlažje primerjamo s podobnimi primerki z okolice Siska, kar nam dopušča domnevo, da smemo Oktavianov pohod leta 35 do 33 pr. n. e. iz Senja v Siscio prek osrčja japonskega ozemlja⁹³ povezati z danes še nedokumentiranim bolj ali manj sočasnim vdorom na ozemlje Notranjske. S tem pa nam je dana okvirna letnica propada avtohtone kasnolatenske civilizacije na področju naše skupine v zadnja desetletja 1. stol. pr. n. e.

ZAKLJUČEK

Žarnogrobiščna stopnja je na slovenskem ozemlju zastopana z ruško-dobovsko skupino, ki je omejena na nižinske predele severovzhodne Slovenije. Izven tega prostora poznamo iz tega obdobja le dve najdišči: Ljubljana (dvorišče SAZU) in Škocjan, ki se po materialni kulturi navezujeta na podonavski prostor. Že G. v. Merhart je v svojem temeljnem delu 'Donauländische Beziehungen der früheisenzeitlichen Kulturen Mittelitaliens' označil Škocjan kot ključno izhodišče podonavskih žarnogrobiščnih elementov v italiski prostor.⁹⁴ Tudi kasneje, ko se izoblikujejo železnodobne kulturne skupine in se način naselitve zaradi migracij, predvsem pa porajanja novih družbenih razmer, pogojenih z novimi produkcijskimi in tehnološkimi procesi, prenese iz ravninskih postojank matičnega področja v hribovite predele med Savo in Kolpo ter na notranjsko-kraško ozemlje, ti dve ključni postojanki ne zamreta, ampak zaradi svoje pomembne zemljepisne lege nasproti severni Italiji in zaradi važnih prometnih povezav živita dalje do rimskega obdobja.

⁸⁹ Za import iz rimskih delavnic v latensko civilizacijo cfr. J. Werner, *Bayer. Vorgeschichtsbbl.* 20 (1954) 43 ss in F. Fischer, *Depot Kappel* (1959).

⁹⁰ V. Hoffiler, *VHAD* 12 (1912) 81 ss, sl. 32.

⁹¹ O. Montelius, *Civ. prim.*, IB T. 204: 8. Cfr. tudi V. Hoffiler, l. c.

⁹² Beram: C. Marchesetti, *Boll. Soc. Adr.* 8 (1834) T. 4: 18—20. Roč: B. Marušič, *AV* 8 (1957) 70, sl. 8. Stari Gočan; *ibid.* sl. 8. Kortina pri Sv. Antonu: V.

Šriбар, *Zbornik Lipa* (1956) 63, T. 2: 6. Künzig: F. R. Hermann, *Saalburg Jb.* 26 (1969) 129 ss, sl. 4: 11—20. Bad Nauheim: H. Schönberger, *Saalburg Jb.* 11 (1952) 21 ss, T. 15: 36. Zugmantel: Jacobi, *Saalburg Jb.* 5 (1913) II, T. 3: 7; 11: 13—14. Carnunthum: M. v. Groller, *Der römische Limes in Österreich* 2 (1901) 125, T. 22: 39.

⁹³ Cfr. Appian *Illyr.* XVIII—XXI.

⁹⁴ G. v. Merhart, *Bonn. Jhb.* 147 (1942) 4.

Grobovi iz Škocjana, Šmihela, Tržišča pri Cerknici in s Križne gore najstarejšega a horizonta stopnje Notranjska II predstavljalo v času formiranja železodobnih kultur del širše, na področje zgornjega Jadrana omejene, kulturno-zgodovinske skupnosti (karta 2), ki se v ostalem slovenskem prostoru najbolj odraža na grobišču v Tolminu, Ljubljani (dvorišče SAZU) in pa grobiščih Mokronoga.⁹⁵ Iгла s stožčasto glavico in pa enozankasta fibula z nizkim lokom sta v prvi fazi formiranja novih železnodobnih skupnosti osnovni značilnosti tega prostora.

Pojav in uveljavitev železa na slovenskem prostoru je bil eden najpomembnejših vzrokov, da se je v kasni Ha B 3 stopnji (Notranjska II b) formirala nova kulturno-zgodovinska skupnost — t. i. jugovzhodna predalpska halštatska skupina. Železne ločne fibule, železne ovratnice in zapestnice, bronaste in železne večglave igle ali igle z uvito glavico, keramične oblike kot so posode Stillfried — Hostomice v glini, posode v obliki situl itd. povezujejo ves prostor jugovzhodne predalpske halštatske skupine v enoten kompleks, ki se na podlagi navedenih značilnosti razlikuje od drugih sosednjih skupin severnoitalskega in balkanskega področja. Poleg teh elementov, ki vežejo ves prostor jugovzhodne predalpske skupine pa imamo nekaj posebnih oblik, ki nam v okviru te kulturno-zgodovinske skupnosti, ločujejo ves prostor na nekaj manjših bolj ali manj samostojnih skupin.

Tako imamo na severozahodu v svetolucijski skupini, gorenjskih najdiščih in v Ljubljani (SAZU) svojske elemente kot npr. fibulo očalarko brez osmice, skodelice tipa Stillfried — Hostomice v glini, žebliččenje keramike z bronastimi gumbi, ki jih notranjska skupina ne pozna. Nasprotno pa poznamo na Notranjskem predmete kot so fibula očalarka z veliko osmico, bronaste in železne narebrene manšete in železne enozankaste fibule, ki so omejene na omenjeno področje. Takšne samostojne skupine so se izoblikovale zaradi svojega geografskega položaja, vplivov sedanjih kultur in lastnega oblikovnega razvoja.

Zaključena kulturno-zgodovinska skupnost na slovenskem prazgodovinskem ozemlju pa se na prehodu iz Ha C 1 v Ha C 2 stopnjo vključuje v širši materialni kulturni krog Vzhodnih Alp. Dolenjska skupina doživi močno spremembo v grobnem kultu, saj nadomestijo za celotno jugovzhodno predalpsko skupino enoten žgan pokop na tem področju rodovne gomile s skeletnim pokopom. Prostor notranjske skupine pa v tem obdobju (stopnja Notranjska III) doživi, z razliko od ostalih časovnih obdobj, v materialnem pogledu močan impuls iz istrskega in japonskega prostora.

Horizont knežjih grobov in velike prazgodovinske naselbine tega časa pričajo o bogato razviti prazgodovinski družbi našega prostora. Importi grških in italskih dragocenosti nam dokazujejo politično oziroma ekonomsko pomembnost jugovzhodne predalpske skupine v starejšem halštatu.⁹⁶

V stopnjah Notranjska IV in V ali bolje rečeno, v horizontu kačastih in certoških fibul, pa na vsem slovenskem prostoru importirani predmeti medi-

⁹⁵ Cfr. op. 27.

⁹⁶ V Ha C 2 stopnji so mediteranski importi v jugovzhodni predalpski skupini izredno številni. Npr.: oinochoe iz Stične (S. Gabrovec, K. Kromer, *Inv. Arch.* 5 [1962] Jugoslavija, Y 41: 8) in

Mosta na Soči (Sv. Lucije) (C. Marchesetti, *Boll. Soc. Adr.* 15 [1893] T. 6: 10); fiala iz Stične (S. Gabrovec, *AV* 15-16 [1964-65] T. 3: 4); predvsem pa apulska keramika (O.-H. Frey, o. c., 76 s, sl. 44).

teranskih centrov močno upadejo in se povezanost jugovzhodne predalpske skupine omejuje na sosednje halštatske centre, predvsem pa na venetsko skupino estenskega kulturnega kroga. Bogata knežja oprema dokazuje, da je dolenjski knez živel v razvitem Ha D enako razkošno, kot v najstarejših obdobjih, vendar pa nam oblike in arhaičnost umetnostnega izraza na situlah, kažejo na nezmožnost progresivnega razvoja tedanje družbe. Celo redki samostojno izoblikovani predmeti materialne kulture, kažejo močan vpliv sosednjih kultur, predvsem estenskega kroga.

Vzrok izolacije osrednjih halštatskih skupin jugovzhodno predalpskega prostora moramo iskati v spremembi trgovskih tokov, ki se ravno koncem 7. stol. ter v 6. stol. preusmerijo na eni strani na zahodno keltsko področje preko kolonije Massillie, na drugi pa na vzhodno keltsko ozemlje preko kopne poti centralnega Balkana in Madžarske (Novi Pazar, Artand).⁹⁷ Skromnost najdb bogate zgodnjelatske kulture ter pomanjkanje grškega oziroma etruščanskega importa nam nesporno kažejo na zaprtost tega prostora za tedanje gospodarske, politične in osvajaalne tokove.

Premiki keltskih ljudstev iz Srednje Evrope na eni strani v severno Italijo, na drugi pa v podonavski prostor se odražajo tudi v grobovih 4. stoletja v predalpskem prostoru, kjer se poleg klasičnega mladohalštatskega gradiva pojavijo nove, tuje oblike kot so zgodnjelatske fibule, trikotne predrte pasne sponne, svinčene zapestnice z značilno profilacijo in prvi primerki latenskega orožja.⁹⁸

Notranjsko-kraški prostor kaže, da v tem horizontu doživi podoben razcvet, kot ga pozna prostor dolenjske in svetolucijske skupine, vendar pa ravno v tej stopnji (Notranjska VI) številne avtohtone oblike z razliko od prejšnjih obdobji dokazujejo vedno večjo samostojnost razvoja naše skupine, ki se ravno v tem času loči od ostalih kasnohalštatskih kulturnih krogov jugovzhodno predalpskega prostora ter začne pod vplivom severnoitalske latenske materialne kulture skupaj s sosednjo idrijsko skupino samostojen razvoj.

Zadnji premiki in osvajanja Keltov konec 4. stol. in v začetku 3. so spremenili politično, deloma pa tudi etnično podobo na kasnejšem slovenskem ozemlju. Najdišča mokronoške skupine, ki vsebujejo deloma še značilno latensko — keltsko gradivo Krämerjeve Lt B 2 stopnje, predvsem pa srednjelatske oblike, govore za vojaško osvojitvev podonavskih Keltov v halštatskem času bolj ali manj redko poseljenega področja (severovzhodna Slovenija — Formin, Drešinja vas), delno pa tudi osrčja dolenjske halštatske skupine (Mokronog, Roje).

Materialni ostanki stopnje Notranjska VII pričajo o avtohtonosti nekaterih srednjelatskih elementov, kot tudi o številnih povezavah s keltskim prostorom severovzhodne Slovenije. Številni samostojno izoblikovani elementi (cfr. karta 4) dokazujejo, da prostora notranjske, predvsem pa idrijske skupine, ni zajel isti osvajačni oziroma naselitveni val, kakor se je to zgodilo v severovzhodnem predelu Slovenije, ampak bomo morali iskati kasnejša

⁹⁷ D. Mano-Zisi, Lj. B. Popović, *Novi Pazar ilirsko grčki nalaz* (1969) in M. Parducz, *Acta Arch. Acad. Scien. Hung.* 17. (1965) 137 ss.

⁹⁸ Zgodnjelatske elemente s slovenskega ozemlja je zbral Lj. Slapšak, *Jacobstahlov Early Celtic Art in zgodnjelatski elementi v Sloveniji* (1970) — seminarska naloga, tipkopis.

»keltska« plemena notranjsko-kraškega prostora med plemeni, ki so v 4. stol. zavzela in poselila severnoitalsko ozemlje, na našem področju pa osnovala t. i. idrijsko skupino.

Samostojnost notranjske skupine, čeprav mogoče v povezavi z idrijsko, se v materialni kulturi ohrani do prihoda Rimljanov v zadnjih desetletjih pr. n. e., ko so padle in zamrle največje postojanke prebivalcev tega ozemlja: Šmihel, Tržišče pri Cerknici in dr. Z razliko od dolenskega prostora, kjer se je po rimski zasedbi prebivalstvo verjetno pod pritiskom pa tudi zaradi intenzivnega prehoda na poljedelstvo, izgradnje magistralnih poti in legijskih taborov, preselilo iz utrjenih višinskih postojank v plodne doline ter ob poštne postojanke oziroma taborne, pa žive na področju notranjske skupine manjša gradišča dalje po svojem prvotnem načinu, čeprav s korenito spremenjeno materialno kulturo v čas 1. in 2. stol.⁹⁹

Ob koncu klasifikacije arheološkega gradiva je treba omeniti še poskuse etnične opredelitve ozemlja Krasa in Notranjske. V kronologiji notranjske skupine ni bil naš namen, osvetliti ali celo razrešiti ta problem, vendar pa je z prezentacijo številnega arheološkega gradiva dan že eden, če ne, za prazgodovinska obdobja, najpomembnejši člen za razsvetlitev tega vprašanja.

Iz zgodovinskih virov, pri katerih prednjači Strabon, je moč sklepati, da so živeli Japodi v bližini Ocre (Hrušica) ter na obeh straneh Albijskih gora (Snežnik).¹⁰⁰ Za lociranje na področje med Alpami in Dinaridi potrjujeta tudi podatka Appiana Alexandrijskega in Cezarja, ko omenjata roparske napade na kolonije Tergeste in Aquileio.¹⁰¹

Vsekakor se ne motimo, če na podlagi gornjih podatkov, identificiramo omenjene Japode s prebivalstvom notranjsko-kraškega področja, ki je po vsej verjetnosti poseljevalo tudi manjše območje Kvarnerskega zaliva,¹⁰² vendar pa bo ostalo do nadaljnega odprto vprašanje v kolikšni meri so prebivalci naše prazgodovinske skupnosti genetično povezani s »pravimi« Japodi, ki so prebivali od Vinice prek liškega področja do Jezerin.

Arheološko gradivo naše skupine ima zelo malo zvez z japonskim področjem (cfr. str. 473), prav tako se razlikujeta prostora v najvažnejšem — v duhovni kulturi. Pretežno žgani pokop naše skupine se močno razlikuje od skeletnega na japonskem področju, prav tako pa sam sestav grobnih pridatkov, ki se najbolj odraža pri prilogu orožja, keramike v notranjski skupini, kaže na odločno razliko med obema kulturno-zgodovinskima skupinama.

Nekoliko drugačna je slika v prvih stoletjih rimske okupacije, ko imamo ohranjene natančne sezname plemen slovenskega prostora,¹⁰³ čeprav zaenkrat ostane še vedno odprto vprašanje ali lahko o Karnih, Subocrinih in Rundictih govorimo o latenskodobnih iz starejših obdobj izvirajočih prebivalcih ali pa jih pripišemo keltskemu etnikonu.

⁹⁹ Npr.: Slavina (M. Urleb, AV 8 [1957] ss), Čepna pri Knežaku (Narodni muzej Ljubljana, neobjavljeno), etc.

¹⁰⁰ Strabon, *Geographika* IV, 6, 10; VI, 6, 1; VII, 5, 2.

¹⁰¹ Appian, *Illyr.* IX, 18. Caes., *Bell. Gal.* VIII, 24.

¹⁰² Najdišči Grobnik in Kastav ima-

ta notranjski skupini zelo sorodno gradivo, kar bi tudi pomenilo logično povezavo z gradišči v dolini Reke. Za podatek o novejših izkopavanjih v Kastavu se zahvaljujem kustosu R. Matječičevi.

¹⁰³ Cfr. P. Petru, AV 19 (1968) 361 s citirano literaturo.

Cronologia del gruppo preistorico della Notranjska (Carniola Interna)

Il gruppo preistorico della Notranjska (Carniola Interna) con le località di Škocjan (San Canziano), Šmihel, Tržišče presso Cerknica, Ulaka e Križna Gora (cart. 1 e tabella 1) forma un' insieme geografico che abbraccia il Carso (Kras) e una parte della stessa Carniola Interna, tra il Passo di Postojna e la Podgrad (Valle di Castelnuovo d'Istria) con le valli della Pivka e del Reka (Timavo superiore), ergendosi a regione transitoria naturale tra i Balcani, ossia la Pannonia, e l'Adriatico, scendendo da una parte Valle Padana.

I rinvenimenti archeologici del gruppo sono stati suddivisi in otto gradi cronologici maggiori di cui il grado Notranjska I fa parte della Cultura dei campi di urne, mentre i rimanenti sette rappresentano l'Età del Ferro dello Hallstatt superiore (dal grado II a quello VI) e del La Tène inferiore (il VII e l' VIII).

Il grado dei Campi di urne è rappresentato in Slovenia dal gruppo di Ruše, limitato alle vallate nord-occidentali della regione, al di fuori delle quali ci sono note solo due località: Ljubljana (SAZU) e Škocjan, le quali però, per cultura materiale, vanno a connettere l'origine allo spazio del bacino danubiano.

Per l'incompletezza delle pubblicazioni e l'irraggiungibilità dei materiali appartenenti alla necropoli di Škocjan — pod Brežcem, nella presente analisi, il grado Notranjska I viene presentato solo sommariamente (fig. 1). Il grado dei campi di urne di Škocjan è datato nel grado Ha B, ossia al tempo dal X all' VIII secolo; trattando il detto grado ci siamo limitati a illustrarne l'eterogeneità delle origini degli oggetti del deposito e della necropoli sancanzianini (ann. 3 e 9) composti da elementi danubiani (spille, rasoi tipo Oblekovec, elmi crestati, ecc.), balcanici (spade e fibule a due bottoni — fig. 1) e italici (ann. 24). Anche più tardi, allorché prendono forma i gruppi culturali dell' Età del Ferro e l'insediamento, a causa di migrazioni, ma principalmente per il sorgere di nuovi rapporti sociali condizionati dai nuovi processi produttivi, passa dalle valli alle zone montane tra la Sava e la Kolpa nonché sul Carso e nella Carniola Interna, grazie alla posizione geografica di fronte all' Italia settentrionale e alle importanti vie di comunicazione che la attraversano, queste non si estinguono e continuano a vivere fino all' epoca romana.

Le tombe di Škocjan, Šmihel, Tržišče presso Cerknica e Križna Gora, appartenenti al più remoto orizzonte »a« del Notranjska II, sono, all' epoca della formazione delle culture dell' Età del ferro, parte della comunità storico-culturale facente capo alla regione dell' alto Adriatico (cart. 2), rispecchianti nel resto della Slovenia attraverso le necropoli di Tolmin, Ljubljana (SAZU) e Mokronog. La spilla dalla testa conica (fig. 2: 2) e la fibula a una maglia e dall' arco basso (fig. 2: 1) nella prima fase della formazione delle nuove comunità dell' Età del ferro sono caratteristiche basilari della nostra area verso la metà dell' VIII secolo (ann. 27—30).

La comparsa e l'effermazione del ferro sul territorio sloveno fu la più importante ragione che nel Ha B3 tardo (Notranjska II b) portò alla formazione della nuova comunità storico-culturale denominata gruppo hallstattiano prealpino sud-orientale. Le fibule di ferro, le collane e i braccialetti di ferro, gli spilloni a globetti o a teste ritorte, forme di ceramica come i vasi del tipo Stillfried — Hostomice d'argilla, i vasi a forma di situle ecc. fondono tutto lo spazio prealpino sud-orientale del gruppo hallstattiano in un' unico complesso il quale, in base alle citate caratteristiche, viene a differenziarsi dagli altri gruppi vicini appartenenti allo spazio italico settentrionale o a quello balcanico.

Nell' ambito di questa grande comunità storico-culturale esistono dei sotto gruppi differenziatisi tra loro in alcuni elementi, investendo lo spazio occupato con la propria creatività. Il materiale più caratteristico dell' orizzonte II b del gruppo Notranjska è rappresentato da fibule di ferro a una maglia, collane di ferro, fibule ad occhiali con otto grande e i polsini di ferro stirati (fig. 2: 5—14, T. 4—6; 10: 1—5).

L'orizzonte Notranjska II c — epoca del grado Ha C 1 classico — rispecchia il ritorno all' ornamento bronzeo le cui caratteristiche maggiori sono le fibule lunate, spilloni a globetti e braccialetti massicci (fig. 2: 15—20, T. 7—8).

L'intera comunità storico-culturale, occupante lo spazio preistorico sloveno, nel passaggio dal grado Ha C 1 a quello Ha C 2, va a inserirsi nella più vasta cerchia della cultura materiale delle Alpi Orientali. Le fibule a navicella e quella a bottoni, i braccialetti massicci stirati con terminali sovrapposti e le collane nodose sono la caratteristica del nostro grado Notranjska III (fig. 2: 21—26, T. 9, 11). Agli inizi di questo grado, le località archeologiche di Tržišče presso Cerknica, Škocjan e Križna Gora, ricevono un forte impulso di cultura materiale dallo spazio istriano e giappodico (grado Notranjska III a) notevole nella caratteristica forma degli anelli temporali istrani, dei cerchioni cranici e delle fibule ad occhiali con piastrina dorsale (fig. 2: 27—33, T. 10: 6—14, ann. 42—45). Gli scavi condotti sulla Križna Gora, con tecniche recenti, hanno reso possibile, con l'ausilio del metodo statistico, ricercare l'orizzonte III b, non più caratterizzato da influssi istriano-giappodici, ma rappresentato da fibula bimagliata cava e da quella con piede lungo e terminale pistilliforme (fig. 2: 32—35, T. 10: 15—16; ann. 46—47).

I gradi Notranjska IV e V sono rappresentati da materiale sporadico inseribile, solo in base a comparazione tipologica con i vicini gruppi dello Hallstatt recente, nel corrispettivo orizzonte delle fibule serpeggianti ossia certose (fig. 2: 36—46). Tra il materiale presentato sono una particolarità le fibule serpeggianti massicce del tipo Tržišče (fig. 2: 39), caratteristiche per la Notranjska (cart. 3). All' epoca del grado Ha D 1 e Ha D 2 possiamo osservare su tutto il territorio del gruppo prealpino sud-orientale un forte afflusso di importazioni da centri mediterranei e, inoltre l'allentamento dei vincoli verso i vicini centri hallstattiani e in particole verso il gruppo veneto dell' ambiente culturale estense.

Gli spostamenti dei popoli celtici dall' Europa centrale verso l'Italia settentrionale e verso il Danubio si rivedono nelle tombe del IV secolo in tutto lo spazio prealpino. Accanto al materiale classico dello Hallstatt recente, compaiono nuove forme allogene come le fibule del La Tène recente, fibule triangolari forate, braccialetti plumbei dal profilo caratteristico e i primi esemplari delle armi di La Tène (ann. 58, 59). Il Carso e la Notranjska (Carniola Interna) all' epoca del grado Lt B (Notranjska VI), subisce una fioritura come quelle riscontrate nei gruppi della Dolenjska e di Most na Soči (Santa Lucia di Tolmino), seppure a differenza delle epoche precedenti, proprio in questo tempo, si presentano numerose forme di sviluppo della cultura materiale del nostro gruppo. La Notranjska (Carniola Interna) si viene a staccare, proprio in quel periodo, dagli altri centri di cultura tardo-hallstattiana dello spazio prealpino sud-orientale e inizia, sotto l'influsso della cultura materiale di La Tène, assieme al vicino gruppo di Idrija, uno sviluppo del tutto autonomo verso la fase successiva.

Il materiale caratteristico del grado VI è rappresentato dalle grandi fibule certose, dalle collane massicce e bracciali, dalle accette con ansa e dalle varianti locali delle fibule certose, (fig. 3: 1—8, T. 3; 12; 13: 1—5). La transizione continuata

verso il grado Notranjska VII è rappresentato dalle tombe 92, 97, 117 (T. 14: 1—5) di Šmihel in cui compaiono accanto alle fibule del medio La Tène quelle certose (ann. 64—65). La fibula del medio La Tène dal viticcio avvolto (fig. 3: 9—10, T. 14: 6 e la cart. 3) nonché la collana tipo Idrija (fig. 3: 13) sono gli elementi più caratteristici di questo grado della Notranjska e di Idrija. I resti materiali del grado Notranjska VII testimoniano l'autoctonità di certi elementi del medio la Tène e i legami intercorsi tra la Slovenia nord-orientale e lo spazio celtico (esempi: fig. 3: 14, T. 13: 6; 14: 3).

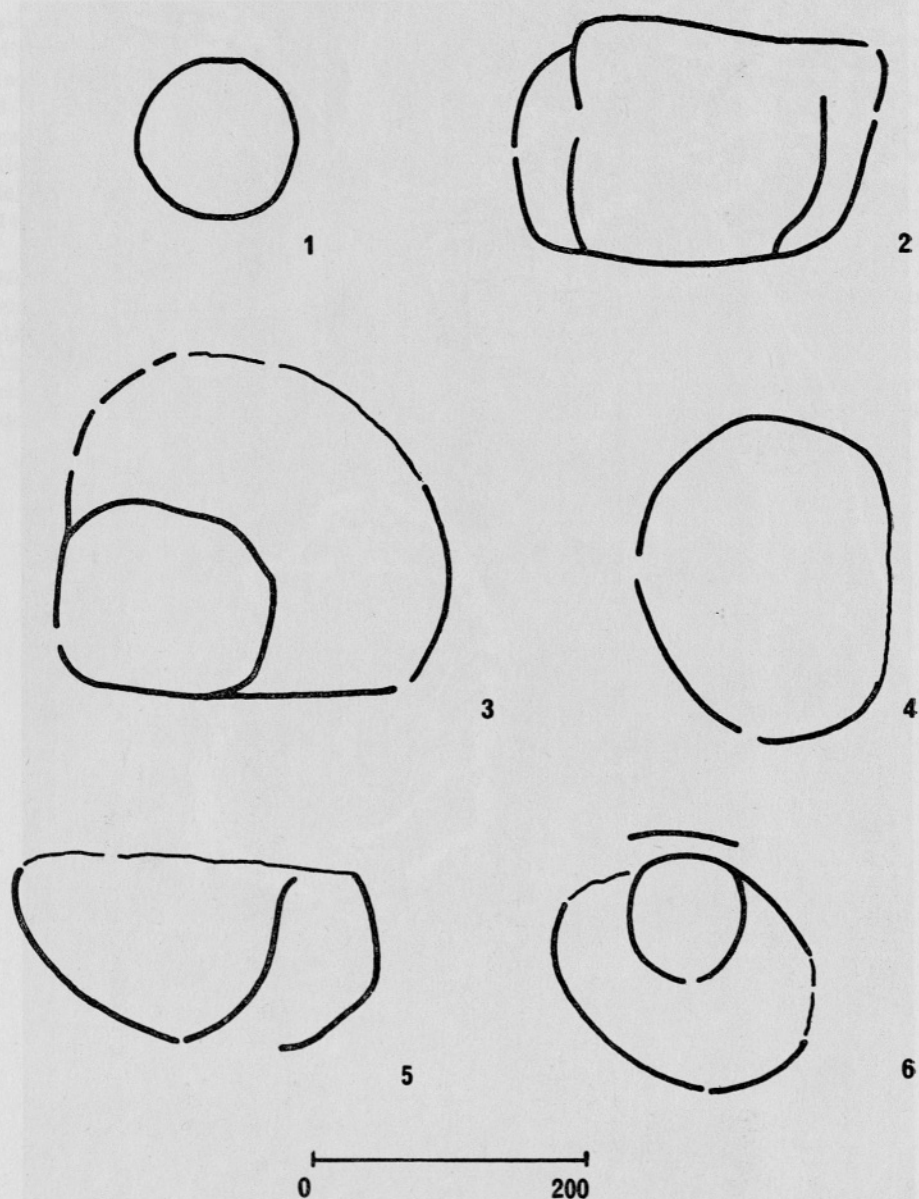
L'ultimo grado dello sviluppo preistorico del gruppo carsolino e della Notranjska (Carniola Interna Notranjska VIII) è caratterizzato, da una parte, da elementi tipici dell'orizzonte del tardo La Tène nell'Europa centrale e, dall'altra, dalle forti importazioni romane dall'Italia settentrionale (fig. 3: 16—20, 27). La fine dell'autonomia del nostro gruppo è rappresentata dalla distruzione che subisce l'abitato archeologico di Šmihel ad opera delle armi, ben dimostrabili, delle unità ausiliarie romane negli ultimi decenni a. n. e. (fig. 3: 21—26, ann. 90—92).

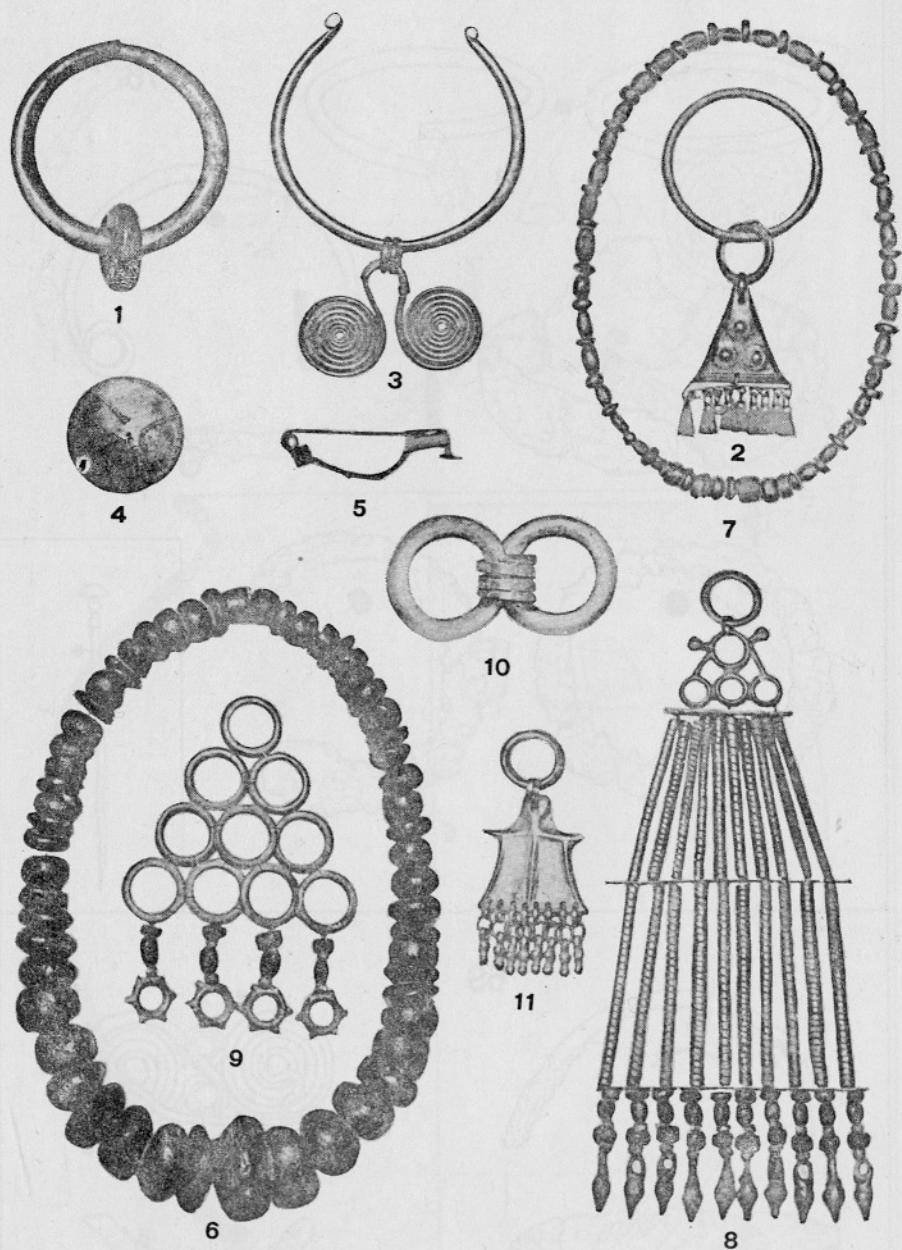
Volčji grad pri Komnu; primer kraškega gradišča (kaštelirja).
Snemanje Geodetski zavod SRS, Ljubljana

Volčji Grad presso Komen: esempio di castelliere carsolino (ripreso dal
Geodetski Zavod SRS di Ljubljana)

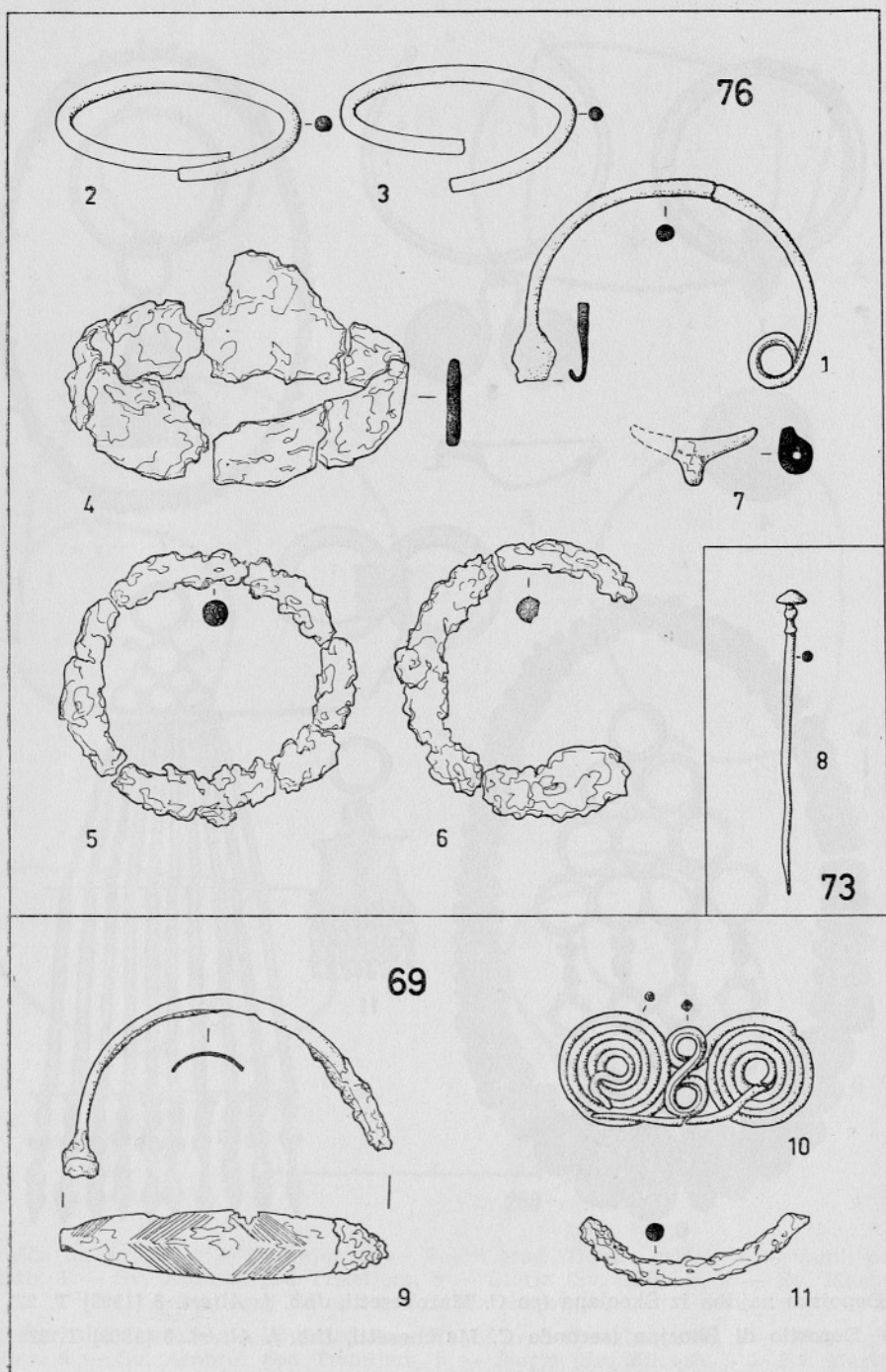
Gradišča na Krasu: 1 — Zagrajec, 2 — Volčji grad (Debela griža), 3 — Vahta pri Kazljah, 4 — Sv. Ambrož pod Trsteljem, 5 — Štorje (Sv. Mihael), 6 — Sv. Martin pri Komnu (po C. Marchesettiju)

Castellieri del Carso: 1 — Zagrajec, 2 — Volčji grad (Debela griža), 3 — Vahta pri Kazljah, 4 — Sv. Ambrož pod Trsteljem, 5 — Štorje (Sv. Mihael), 6 — Sv. Martin pri Komnu (dopo C. Marchesetti)

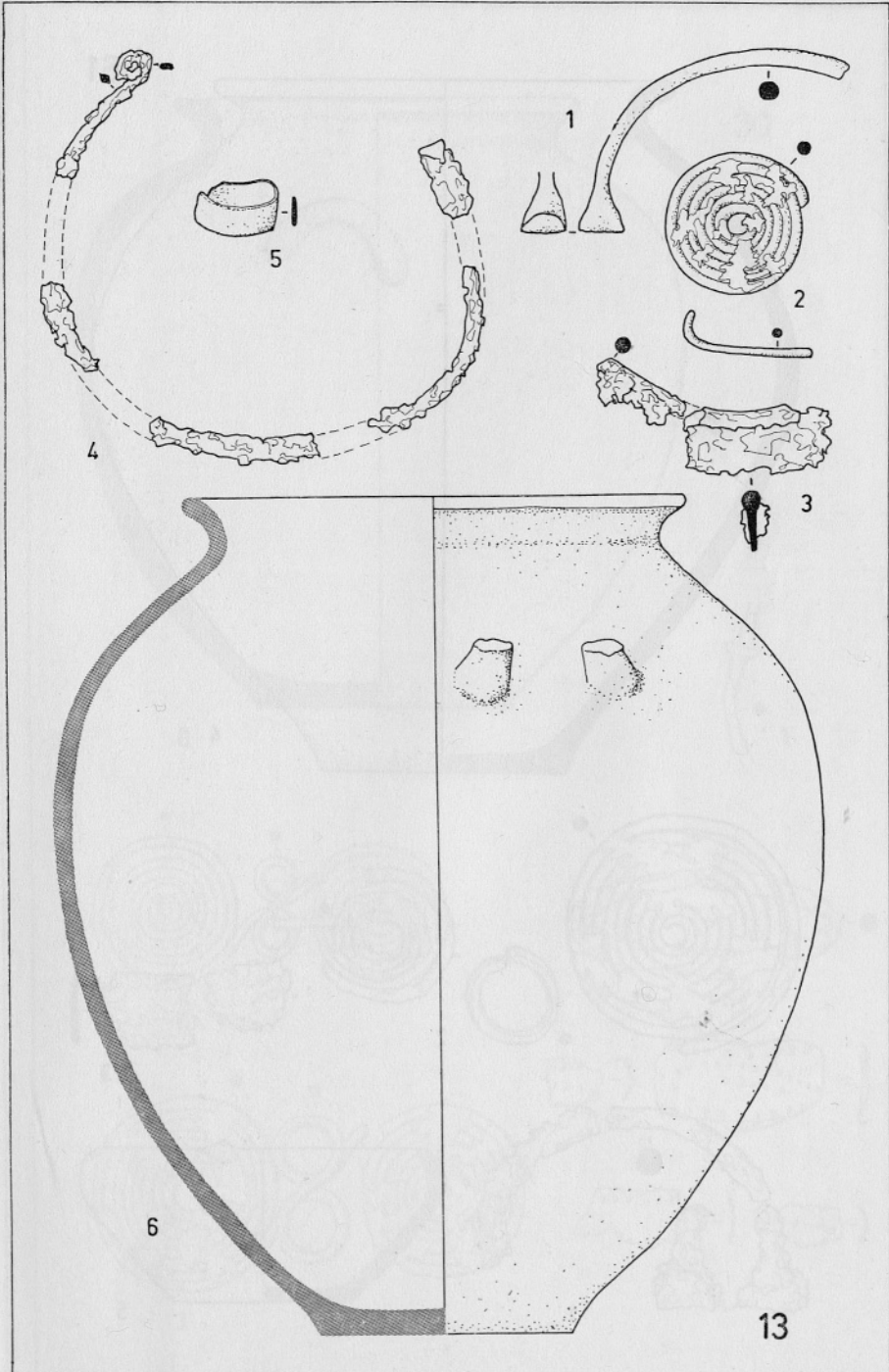

Deposka najdba iz Škocjana (po C. Marchesetti, *Jhb. f. Altert.* 3 [1909] T. 22)

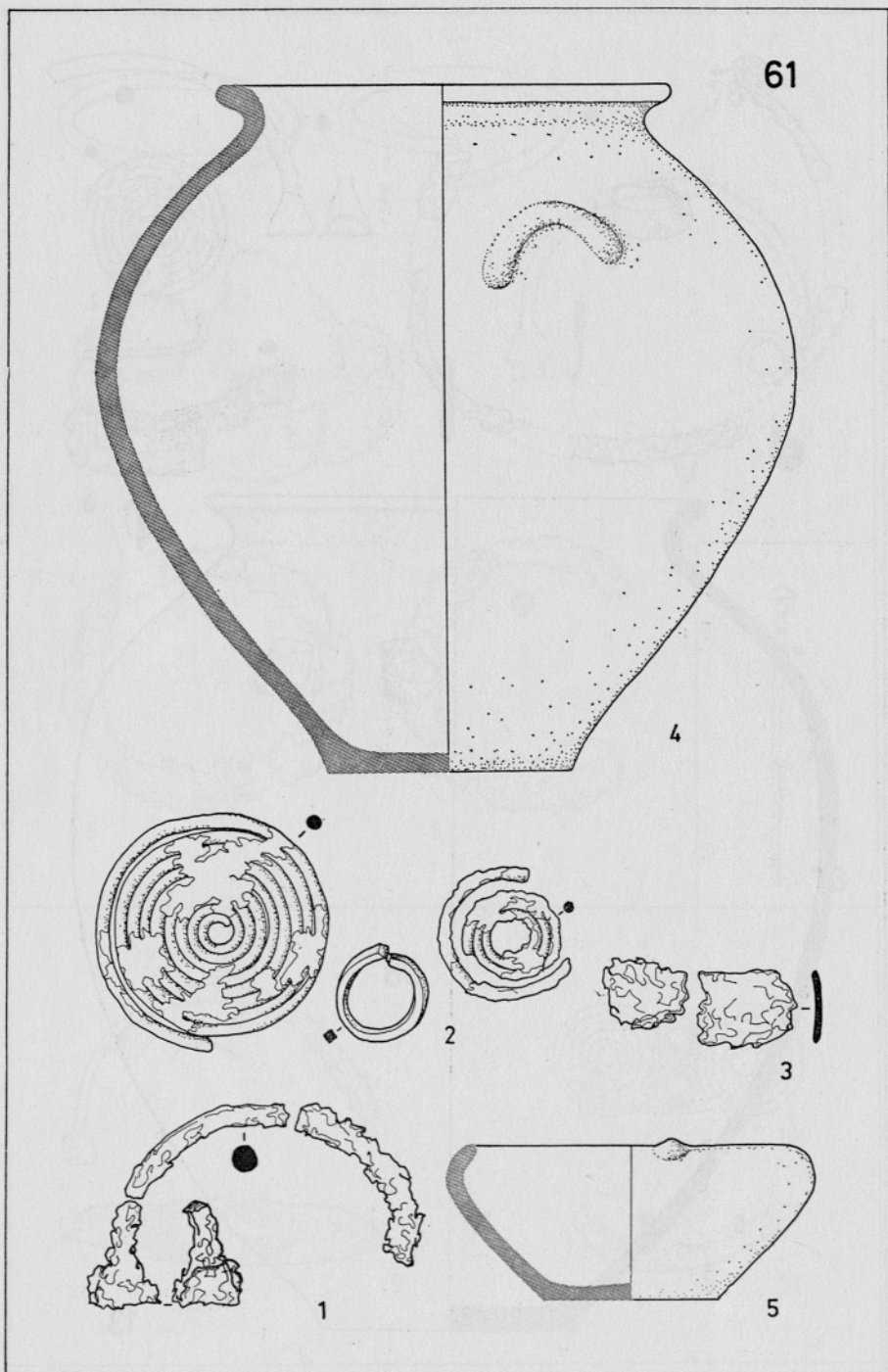
Deposito di Škocjan (secondo C. Marchesetti, *Jhb. f. Altert.* 3 [1909] T. 22)

Šmihel, grobišče Mačkovec.
 Bron 1—3, 7—10; ostalo železo; vse 1/2
 Šmihel — Mačkovec, tutto in scala 1/2

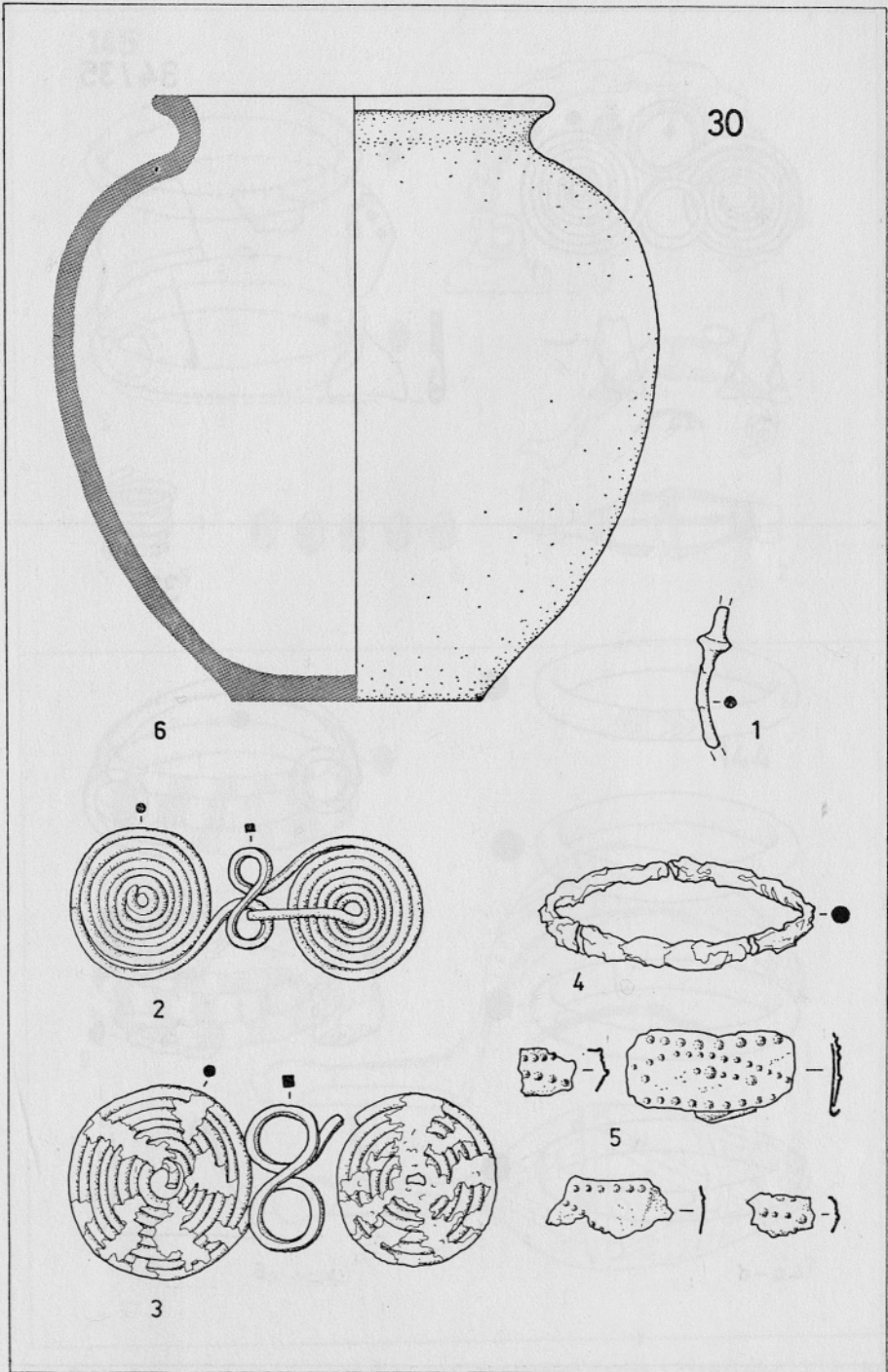
Šmihel, grobišče Pod Kaculem.
 Bron 1—2, 5; železo 3—4; ostalo keramika; 6 = 1/4, ostalo 1/2
 Šmihel — Pod Kaculom, II 6 in scala 1/4, il rimanente 1/2

Šmihel, grobišče Pod Kaculem.

Bronz 2; železo 1, 3; ostalo keramika; 4—5 = 1/4, ostalo 1/2

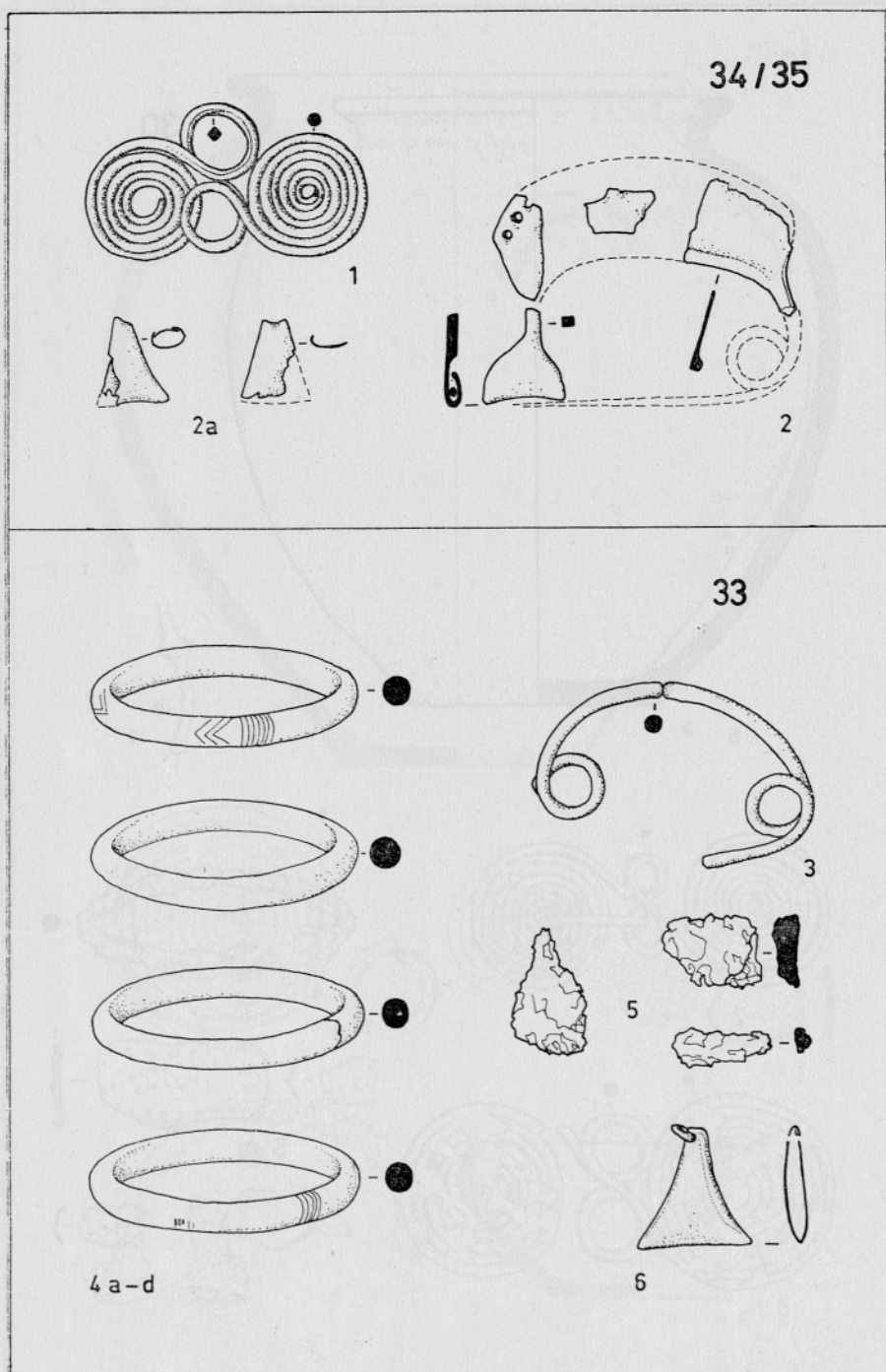
Šmihel — Pod Kaculom. Il 4—5 in scala 1/4, il rimanente 1/2

Šmihel, grobišče Pod Kaculem.

Bron 1—3, 5; železo 4; keramika 6; 6 = 1/4, ostalo 1/2

Šmihel — Pod Kaculom. Il 6 in scala 1/4, il rimanente 1/2

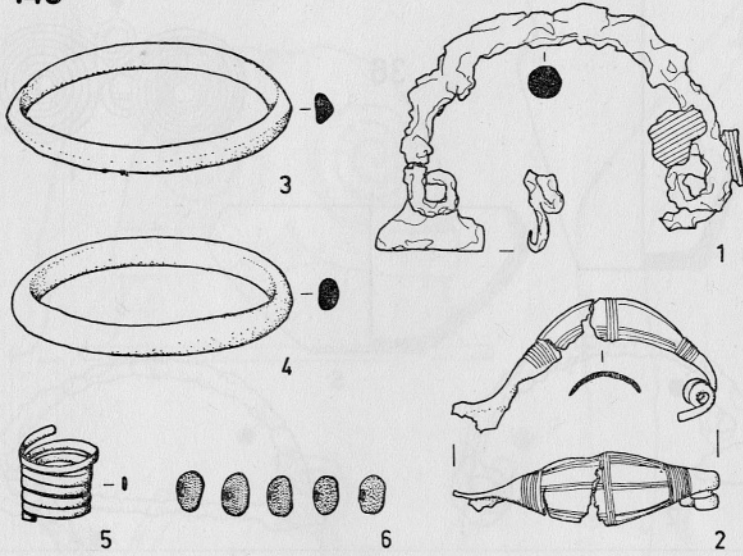

Šmihel, grobišče Pod Kaculom.
Bron 1—4, 6; železo 5; vse 1/2

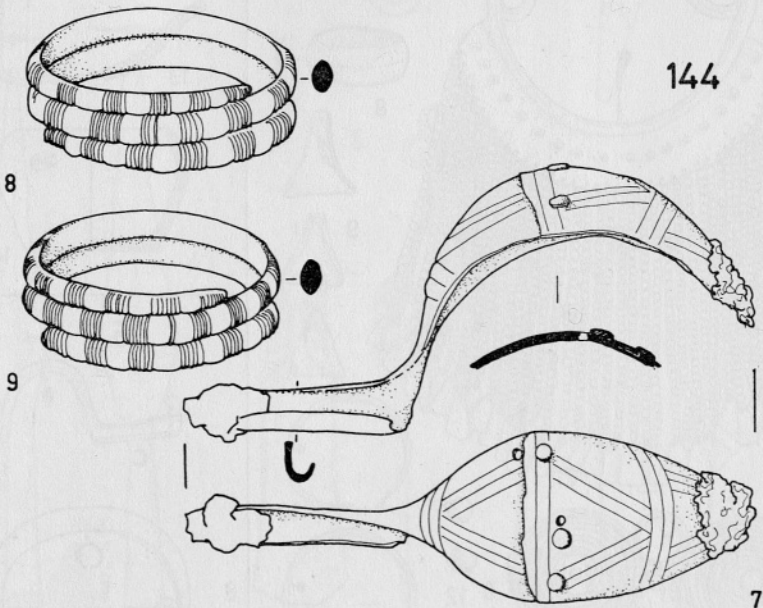
Šmihel. Scale 1/2

145

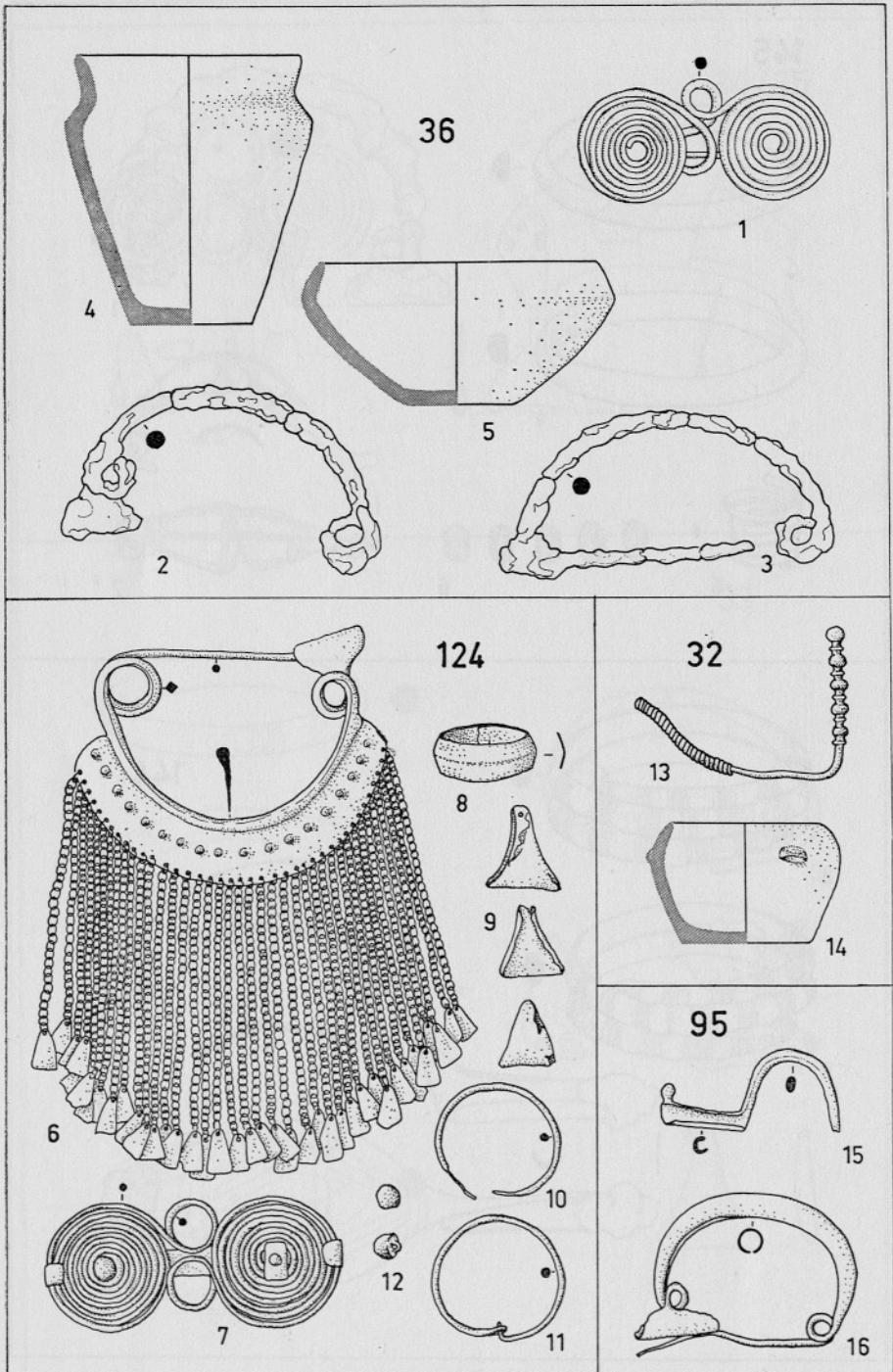

144

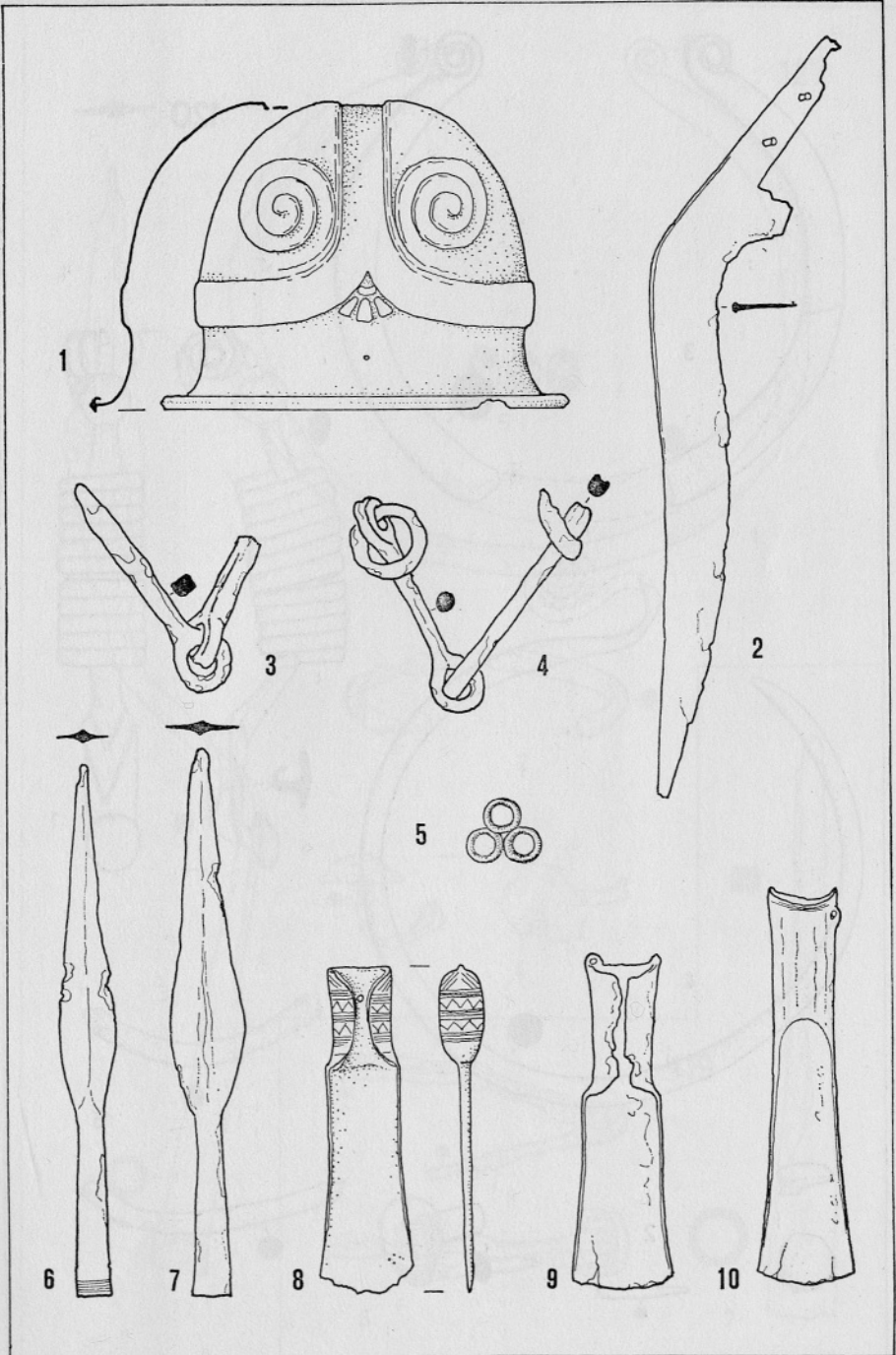
Šmihel, rekonstruirana grobova po A. Müllnerju (Argo 1 [1892] 83 s., T. 7: 18—19).
 Železo 1, steklo 6, ostalo bron; vse 1/2

Šmihel. Scale 1/2

Križna gora (po M. Urlebovi).
 Železo 2—3, keramika 4—5, 14; ostalo bron; različno merilo

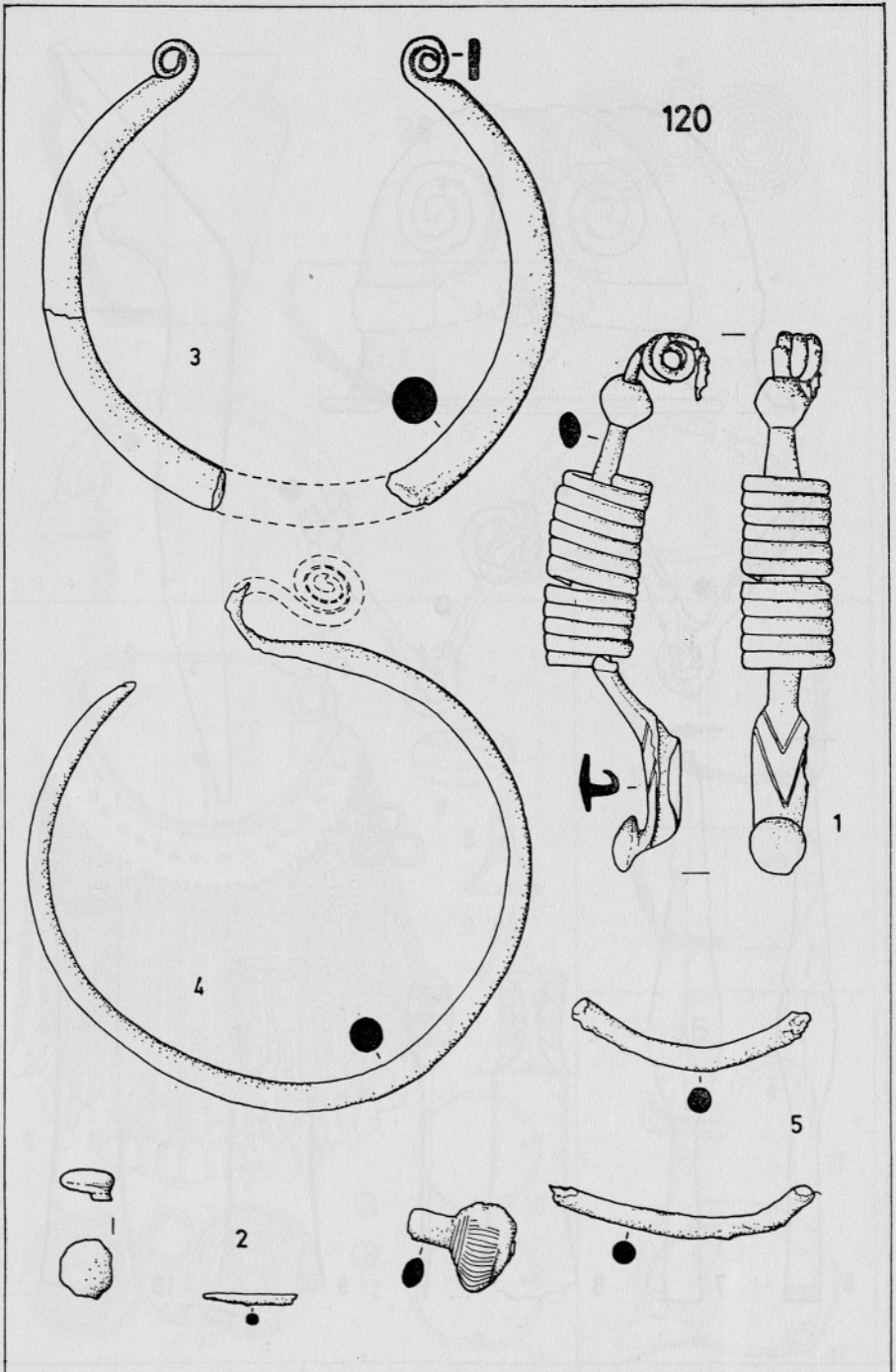
Križna Gora (secondo M. Urleb). Scale varie

Tržišče pri Cerknici, izbor iz depojske najdbe.

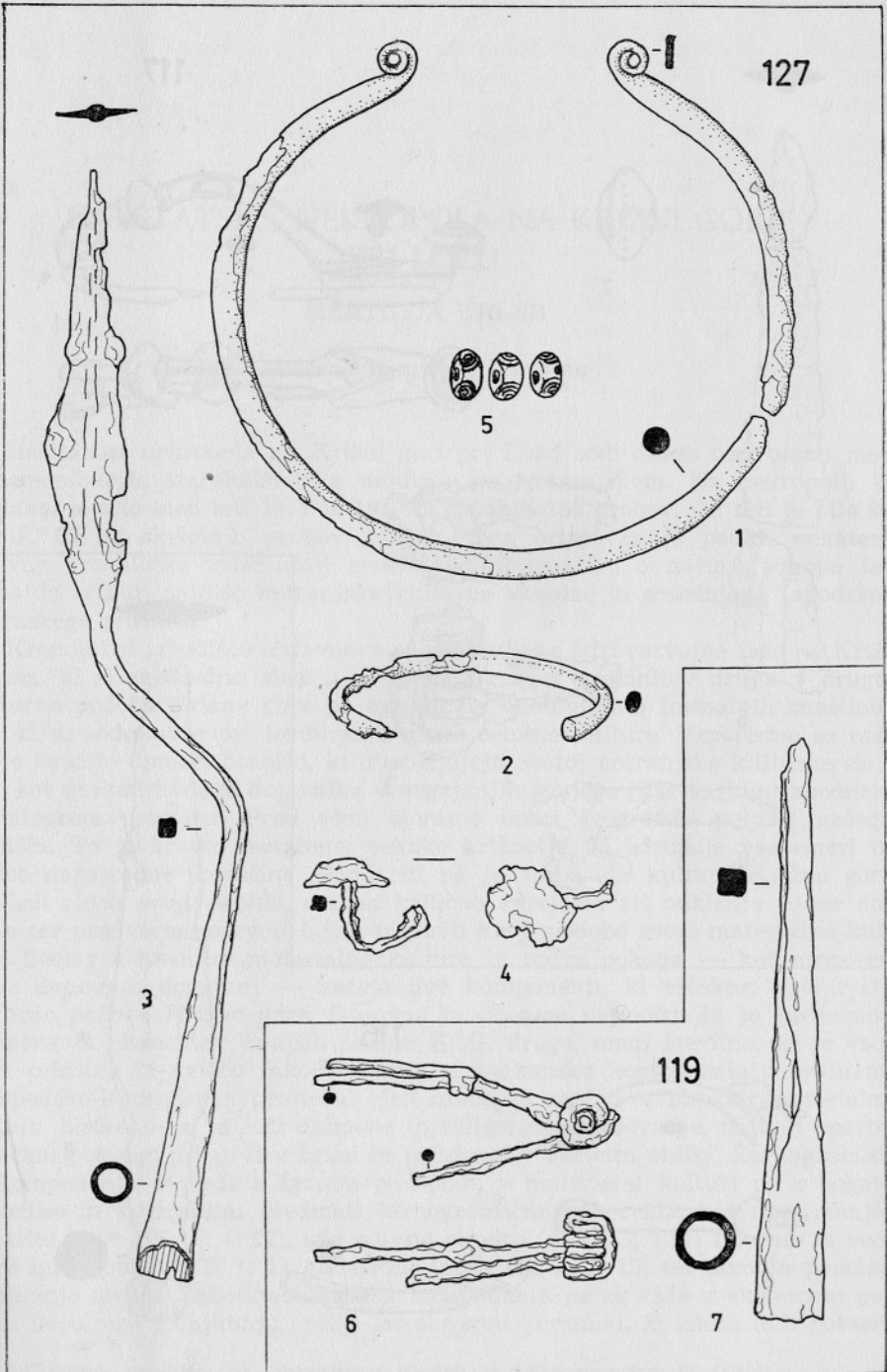
Bron 1, 5, 8, ostalo železo; različno merilo

Tržišče presso Cerklja, selezione dal deposito, scale varie

Šmihel, grobišče Za Polšno
Bron; vse 1/2

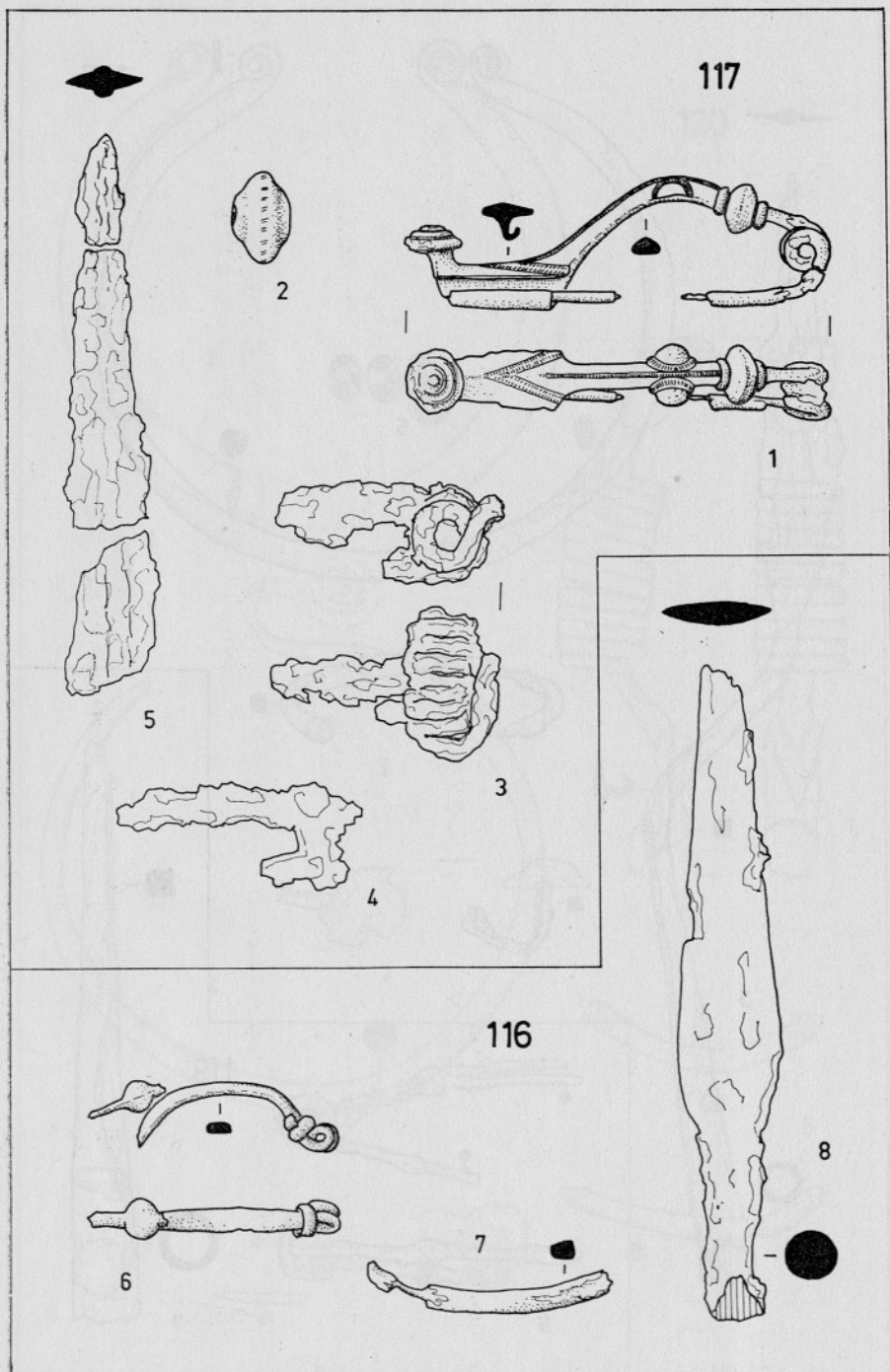
Šmihel — Za Polšno. Scala 1/2

Šmihel, grobišče Za Polšno

Bron 1—2, steklo 5, ostalo železo; 3 = 1/3, ostalo 1/2

Šmihel — Za Polšno. Il 3 in scala 1/3, il rimanente 1/2

Šmihel, grobišče Za Polšno
Bron 1—2, 6—7, ostalo železo; vse 1/2

Šmihel — Za Polšno. In scala 1/2